

VETENSKAP FÖR PROFESSION 19:2012

HÖGSKOLELANDSKAP I FÖRÄNDRING

Utmaningar och möjligheter för Högskolan i Borås

Tim Ekberg

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

VETENSKAP FÖR PROFESSION

RAPPORT NR 19, 2012

Högskolelandskap i förändring Utmaningar och möjligheter för Högskolan i Borås

Tim Ekberg

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

I rapportserien Vetenskap för profession

1. Forskning vid Högskolan i Borås. Om förhållningssätt, innehåll, profil och metod.
2. Smart Textiles.
3. Knalleandan – drivkraft och begränsning. Ett forskningsprogram om företagande, traditioner och förnyelse i Sjuhäradsbygden.
4. In search of a new theory of professions.
5. A Delphi study of research needs for Swedish libraries.
6. Vad är vetenskap?
7. Styrning i offentlig förvaltning – teori, trender och tillämpningar.
8. Profession och vetenskap – idéer och strategier för ett professionslärosäte.
9. Framgångsrik förnyelse. Forskningsprogrammet om företagande, traditioner och förnyelse i Sjuhäradsbygden.
10. 20 år med Institutionen Ingenjörshögskolan – historik, nuläge och framtid.
11. Fenomenet Ullared – en förstudie.
12. Undervisning i en ICA-butik.
13. Risker och säkerhet i professionell vardag – tekniska, organisatoriska och etiska perspektiv.
14. Knalleandan i gungning?
15. Från Högskolan i Borås till Humboldt, volym I – Den svenska högskolans roll i en motsägelsefull tid.
16. Från Högskolan i Borås till Humboldt, volym II – Bildning och kunskapskulturer.
17. Lärarutbildningens betydelse för en inkluderande skola.
18. Brukarens roll i välfärdsforskning och utvecklingsarbete.
19. Högskolelandskap i förändring. Utmaningar och möjligheter för Högskolan i Borås.

FÖRELIGGANDE RAPPORT är nummer nitton i rapportserien Vetenskap för profession. Syftet med rapportserien är dels att redovisa resultat från pågående och avslutade forskningsprojekt vid högskolan, dels att publicera inlägg i en pågående diskussion kring forskningens inriktning och tillämpade metoder inom ramen för verksamhetsidén Vetenskap för profession. Planen är en årlig utgivning på fyra till sex rapporter. Kommitténs uppgift är att ansvara för bedömning av bidrag till serien och därigenom medverka till en hög kvalitet på publicerade rapporter. I särskilda fall kommer externa experter att anlitas för bedömningar.

Redaktionen består av

Redaktör: Björn Brorström, *rektor*

Biträdande redaktör: Kim Bolton, *professor*

Teknisk redaktör: Ann-Christine Andréasson, *kommunikationschef*

Redaktionskommittén består av

Olov Forsgren, *professor*

Lars Hallnäs, *professor*

Lars Höglund, *professor*

Maria Nyström, *professor*

Thomas Barow, *universitetslektor*

Grafisk form

Peter Sigrén

Omslagsfoto

Jan Berg

Mattan "Spår" är ett designexempel utfört i form av en matta som lyser upp när någon går på den. Forskningsprojektet, inom ramen för Smart Textiles, är utfört av Linda Worbin, Anna Persson, Christian Mohr och Kasthall AB.

Tryck

Responstryck, Borås 2012

NR 19, 2012

ISBN: 978-91-85659-79-1

ISSN: 1654-6520

Digital version: <http://hdl.handle.net/2320/10402>

INNEHÅLL

FÖRORD	7
---------------	----------

KAPITEL 1

ETT LANDSKAP I STÄNDIG FÖRÄNDRING	11
1.1 EN HISTORISK TILLBAKABLICK	11
1.2 EN HÄNDELSERIK MANDATPERIOD	13
1.3 GENOMFÖRANDET AV PROPOSITIONERNA.....	17
1.4 BUDGETPROPOSITIONEN 2012	20

KAPITEL 2

NAVIGERING I DET NYA LANDSKAPET	23
2.1 HÖG KVALITET I UTBILDNINGEN	23
2.2 AUTONOMI.....	25
2.3 UNIVERSITETENS OCH HÖGSKOLORNAS OLIKA ROLLER	27
2.4 CENTRALSTYRNING OCH KOLLEGIALT INFLYTANDE.....	29
2.5 UTBILDNINGEN OCH DIMENSIONERING	30
2.6 SAMVERKAN OCH KUNSKAPSTRIANGELN.....	32

KAPITEL 3

KONKURRENS OCH SAMARBETE	35
3.1 INTERNATIONELLA TRENDER.....	35
3.2 SAMMANSLAGNINGAR I SVERIGE	40

KAPITEL 4

HÖGSKOLAN I BORÅS OCH OMGIVANDE LÄROSÄTEN	43
4.1 HÖGSKOLAN I BORÅS.....	43
4.2 HÖGSKOLAN I SKÖVDE	48
4.3 HÖGSKOLAN VÄST.....	50
4.4 LÄROSÄTEN I OCH OMKRING VÄSTRA GÖTALAND	52
4.5 SAMARBETEN	54

KAPITEL 5

VÄGVAL OCH FÖRSLAG	55
5.1 UTMANINGAR OCH MÖJLIGHETER FÖR HÖGSKOLAN I BORÅS	56
5.2 EN SAMMANHÅLLEN OCH EFFEKTIV FORSKNINGSPOLITIK?.....	64
5.3 UTMANINGAR OCH MÖJLIGHETER FÖR REGERINGEN.....	65
5.4 AVSLUTANDE KOMMENTARER	68
 REFERENSER	 71

Förord

Björn Brorström | *Redaktör*

Vikten av ett utbildnings- och forskningssystem som uppmuntrar profilering och excellens betonas allt mer och många pekar på dess betydelse för gynnsam samhällsutveckling och för vital konkurrenskraft. Tillsammans med besvärliga statsfinansiella lägen i många europeiska länder, har detta synsätt lett till krav på förändrad inriktning och organisation av högre utbildning och forskning. Reformerna genomförs, verksamhet profileras och nya strukturer i form av sammanslagningar av lärosäten och strategiska allianser sker runt om i världen. Debatten i Sverige om ett nytt högskolelandskap är sålunda en del av en internationell trend.

Sedan regeringsskiftet 2006 har Regeringen bedrivit ett omfattande utrednings- och reformarbete inom området högre utbildning och forskning. Ökad autonomi för lärosätena och högre kvalitet i verksamheten, har varit två grundläggande utgångspunkter. Reformarbetet har också bejakat profilering av och inom lärosätena.

Strukturförändringar har skett genom sammanslagningen av Växjö universitet och Högskolan i Kalmar, som tillsammans bildat *Linnéuniversitetet*. En sammanslagning har också genomförts mellan Dramatiska institutet och Teaterhögskolan till den nya konstnärliga högskolan; *Stockholms dramatiska högskola*.

Trots de internationella och nationella förändringarna, har den debatt som förts nog på många håll uppfattats som att den *inte* omedelbart berör det egna lärosätet. Budgetpropositionen för 2012 ändrade på detta. Indragning av tillfälliga platser, omfördelning av lärarutbildningsplatser, satsning på humaniora och samhällsvetenskap finansierad genom omfördelning inom sektorn samt propåer om ytterligare omfattande omfördelningar 2013, innebar nya villkor för många lärosäten. Utbildningsminister Jan Björklund har dessutom under hösten 2011 tydligt uttryckt att Sverige måste koncentrera sina resurser för att förbli internationellt konkurrenskraftigt inom högre utbildning och forskning.

Enligt ministern är åtskilliga lärosäten i farozonen, han tvivlar på deras förmåga att fortsatt vara självständiga högskolor och samtidigt tillhandahålla god kvalitet. Det faktum att det i budgetpropositionen finns omställningsmedel för samgåenden mellan lärosäten, pekar på att frivilliga fusioner är en lösning som regeringen förordar. Närmast förestående förändring är att Högskolan Gotland kommer att gå upp i Uppsala universitet.

Högskolan i Borås står stark i denna tid av osäkerhet, men vi har ändå gjort bedömningen att det är viktigt att närmare utreda och belysa vilka strategiska

vägval högskolan kan ställas inför. Utredaren Tim Ekberg, med ett förflutet på utbildningsdepartementet, anlätades för att göra en förstudie. Uppdraget var dels att beskriva omvärldsförändringar och utbildnings- och forskningspolitikens inriktning och status, dels att sätta in Högskolan i Borås i detta sammanhang. Ekbergs beskrivningar och bedömningar redovisas i denna rapport som är nummer 19 i högskolans serie *Vetenskap för profession*.

Tim Ekberg beskriver händelseutvecklingen inom högre utbildning och forskning sedan 1970-talet och ger perspektiv på dagens reformer och situation. Ekbergs bedömning är att Sverige för närvarande är mitt inne i en reformperiod som i ett framtida historiskt perspektiv kommer att liknas vid de högskolereformer som genomfördes 1977 och 1993. Ett viktigt argument för detta är att utvecklingen i Sverige är helt i linje med vad som sker i många andra jämförbara länder.

Vidare ger Tim Ekberg sin bild av Högskolan i Borås och de andra lärosätena i Västsverige med vilka ett utökat samarbete kan te sig naturligt. Ekberg visar på ett flertal olika alternativ och hans beskrivningar ger underlag för fortsatt diskussion kring hur Högskolan i Borås bör agera för att möjliggöra en fortsatt verksamhetsutveckling och erbjuda utbildning och forskning av hög kvalitet.

Högskolan i Borås befinner sig som sagt i ett stabilt läge. Detta till följd av hållbart och systematiskt kvalitets- och profileringsarbete och stabil ekonomisk utveckling. Vårt stora engagemang i fråga om regional utveckling i tätt samarbete med kommuner i Västsverige, är av sådan art att det finns expensionspotential både vad gäller utbildning och forskning med anknytning till näringsliv, kulturliv och offentlig verksamhet i regionen. Högskolan i Borås har med mottot "Vetenskap för profession" en inriktning som är i linje med utbildningsdepartementets grundidé om vetenskaplig dignitet och profilering. Vi har under de senaste åren erövrat ett stort antal rättigheter att examinera på avancerad nivå och forskarnivå. Högskolan i Borås har därtill klarat de höga krav som Högskoleverket ställer på högre utbildning och inom flera utbildningsområden bedömts ha de mest nöjda studenterna i Sverige. Detta förpliktigar.

Vi ska fortsätta vägen till att få universitetsstatus. Vi har kapacitet att bli det tredje västsvenska universitetet. I den rollen, med den statusen och med de rättigheter och möjligheter som det innebär att vara universitet, blir vi ett komplement av strategisk betydelse till regionens övriga universitet.

Ett nytt universitet ska ha en tillämpningsorienterad inriktning och initialt bygga på väletablerade, framgångsrika profiler och starka miljöer. Det ska vara ett profilerat lärosäte med en bas som erbjuder regionalt rekryterande utbildningar av hög kvalitet och samtidigt utvecklar utbildningar på avancerad nivå för en nationell och internationell målgrupp. Forskningen ska inom de utvalda områdena vara nationellt ledande och internationellt erkänd. Ett viktigt led i utvecklingen av utbildnings- och forskningsmiljön är också att etablera strate-

giska allianser med lärosäten som stärker den samlade miljön. Sådana lärosäten kan finnas i vår närmaste omvärld, men också i andra delar av landet eller utanför landets gränser.

Den skisserade utvecklingen förutsätter en ökad resurstilldelning till forskning och underlättas av ett starkt regionalt stöd. Västra Götalandsregionen kan genom ett aktivt engagemang få en avgörande betydelse för etableringen av det tredje universitetet i regionen. En sådan förändring skulle i sin tur stärka Västsverige i förhållande till huvudstads- och Öresundsregionerna.

Björn Brorström

Rektor och redaktör för rapportserien

Kapitel 1

Ett landskap i ständig förändring

Under de senaste decennierna har landets lärosäten gått igenom två stora omvälvningar. Vi är nu inne i en tredje förändringsvåg. Förändringarna är denna gången mer utspridda och reformpaketet mindre sammanhållet och tydligt. Denna tredje våg kommer dock troligen att i backspegeln ha betytt minst lika mycket som reformpaketet 1977 och 1993. De nu aktuella reformerna styrs i än högre grad än tidigare av internationella förändringar. Globaliseringens mer direkta effekter för högre utbildning och forskning blir allt tydligare.

I detta kapitel kommer först en kortare historisk presentation av utbildnings- och forskningspolitiken. Därefter följer en presentation av de propositioner som regeringen lagt fram sedan 2006 och som på olika sätt förändrat förutsättningarna, strategierna och målen för universiteten och högskolorna. Sist i kapitlet presenteras relevanta delar av budgetpropositionen för 2012.

1.1 En historisk tillbakablick

Tiden efter andra världskriget innebar ett ekonomiskt uppsving för Sverige. Det kom snart att ses som både möjligt och nödvändigt att höja befolkningens utbildningsnivå vilket i sin tur ledde till en utbyggnad av den högre utbildningen. Under efterkrigstidens första två decennier avlöste en rad statliga utredningar varandra (U45, U55, U63, U68 m.fl.). Detta ledde bl.a. till att Göteborgs högskola (1954) och Stockholms högskola (1960) blev universitet. Under senare delen av 1960-talet tillkom universitetsfilialer i Örebro, Växjö, Karlstad och Linköping för att ta hand om en del av den kraftiga ökningen av antalet studenter. Dessa filialer var knutna till respektive universitet i Uppsala, Lund, Göteborg och Stockholm. Umeå fick universitet 1965 och tio år senare inrättades ett i Linköping.

Den grundläggande högskoleutbildningen i Sverige har genomgått två större reformer under de senaste decennierna – en 1977 och en 1993. Reformen 1977 innebar att olika högskoleutbildningar som tidigare stått utanför högskolesektorn nu kom att ingå i denna. Detta resulterade i att så gott som samtliga postgymnasiala utbildningar sammanfördes under högskolans domän. I praktiken ledde den vidgade högskolan till att nästan 46 000 studenter tillfördes högskolesektorn, ett betydande antal på den tiden. Ett hundratal allmänna utbildningslinjer inrättades, vilka infogades i fem yrkesutbildningssektorer. Dessutom fanns lokala linjer och enstaka kurser. Ett antal nya högskolor tillkom runt om i landet

och universitetsfilialerna blev självständiga högskolor. Ytterligare ett antal högskolor har tillkommit efter 1977 och i och med inrättandet av Högskolan på Gotland finns det nu minst en högskola i varje län.

Reformen 1993 hade sin bakgrund i övergången till mål- och resultatstyrning inom statsförvaltningen. Denna reform innebar att lärosätena fick ökad frihet och statsmakternas detaljstyrning minskade påtagligt. Universitet och högskolor fick större möjligheter att själva besluta om framför allt antagning av studenter, studieorganisation, utbildningsutbud och anställning av lärare och forskare. En ny högskolelag och en ny högskoleförordning infördes. Linjesystemet avskaffades och ersattes med en examensordning. Ett nytt resurstilldelningssystem för grundläggande högskoleutbildning infördes. De ändringar som 1993 års reform ledde till lever till sin grund fortfarande kvar i dagens system för grundutbildning och resurstilldelning.

Tilldelningen av resurser till lärosätena grundas sedan 1993 på de resultat som lärosätena uppnår. Alla lärosäten tilldelas varje år en definierad summa pengar, ett s.k. takbelopp. Mot detta avräknas prestationer i form av antagna studenter och helårsprestationer. Presterar ett lärosäte över takbeloppet utgår ingen ersättning och är prestationsgraden under takbeloppet riskerar lärosätet att få återbetala en del av sin tilldelade resurs och få ett sänkt takbelopp. Grundprincipen för nuvarande resurstilldelningssystem är i praktiken att lärosätena ska anpassa utbudet till studenternas efterfrågan, dimensionera efter sitt takbelopp och uppnå så hög genomströmning som möjligt.

Det har skett stora förändringar avseende finansieringen av verksamheten vid universitet och högskolor under de senaste decennierna. De direkta statsanslagen till lärosätena var från början inte uppdelade mellan grundutbildning och forskning och detaljeringsgraden var hög. Med början under 1980-talet ändrades relationen mellan resurserna för grundutbildning och forskning. Vid den tiden var resursfördelningen 40 procent för grundutbildning och 60 procent för forskning för att i slutet av 1980-talet vara 30 procent för grundutbildning och 70 procent för forskning. Resurserna för forskning hade förstärkts framför allt genom en stark tillväxt av externa medel. Från början av 1990-talet ökade åter resurserna för grundutbildning och blev inledningen på en stark expansion av högre utbildning. 2010 hade lärosätena en samlad intäkt på 58 miljarder kronor. Av dessa går 45 procent till utbildning på grundnivå och avancerad nivå och 55 procent går till forskning och utbildning på forskarnivå.

Universitetens och högskolornas två ursprungliga huvuduppgifter var utbildning och forskning. 1997 tillkom högskolans uppgift att samverka med det omgivande samhället, den s.k. tredje uppgiften. Samverkansuppgiften har sedan dess utvecklats och konkretiserats i flera propositioner. Uppgiften preciserades 2009 till att även omfatta att lärosätena ska verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta.

1.2 En händelserik mandatperiod

Regeringen tillträdde hösten 2006. I valmanifestet *Mer kunskap – en modern utbildningspolitik* (2006) framgick att det övergripande målet för regeringens högskolepolitik var att förbättra kvaliteten i den högre utbildningen. En ökad självständighet för lärosätena var viktig såväl som att kunna garantera forskningens frihet. Ambitionen var även att ge studenterna och lärosätena goda förutsättningar för internationellt utbyte och samarbete samt att införa ett nytt system för att fördela resurser till grundutbildningen. Många av dessa ambitioner förverkligades, medan annat inte realiserades eller fick en annan utformning.

Finanskrisen och konjunktturnedgången 2008 kom att ändra mycket, både kortsiktigt och långsiktigt. Den forsknings- och innovationspolitiska propositionen hade precis presenterats när krisens första våg slog över bilindustrin i västra Sverige. Broomsarna slogs på i regeringskansliet och plötsligt fanns det inte längre några pengar för inplanerade reformer och propositioner. Propositionerna som kom 2009 innehöll därför relativt små och blygsamma satsningar. Det fanns bl.a. planer på att reformera anslagssystemet till grundutbildningen, men detta lades på is. Krisen blev även början på slutet för de outnyttjade resurser som uppstod när lärosäten inte nådde upp till sina takbelopp och som fram till 2008 tillätits i högskolesystemet. Budskapet från Finansdepartementet var tydligt – de medel som inte används och förbrukas under ett verksamhetsår ska tillbaka till stadskassan.

Nedan följer en kortare presentation av de propositioner som regeringen lade fram under förra mandatperioden:

Frihet att välja - ett ökat inflytande för universitet och högskolor när styrelseledamöter utses (prop. 2006/07:43)

I denna proposition lämnade regeringen förslag som syftade till att avpolitisera styrelserna för universitet och högskolor. Till ordförande i en styrelse ska regeringen kunna utse rektor eller någon annan som är anställd vid det universitet eller den högskola som uppdraget avser. Enligt propositionen skulle inte regeringen längre välja ut de externa ledamöterna i styrelserna för universitet och högskolor. Dessa personer skulle istället vaskas fram och nomineras av lärosätena själva.

Ett lyft för forskning och innovation (prop. 2008/09:50)

I regeringens forsknings- och innovationspolitiska proposition presenterades en ökning av anslagen till forskningen med 5 miljarder kronor under åren 2009-2012. Medlen var en permanent resursförstärkning. De direkta anslagen till lärosätena höjdes med drygt 1,5 miljarder kronor och fördelades framför allt utifrån kvalitetsaspekter. Dessa aspekter utgjordes av hur mycket lärosätets anställda publicerade och blev citerade samt hur framgångsrikt lärosätet var att få

externa medel. Strategiska satsningar var ett nytt inslag i systemet för forskningsfinansiering och dessa satsningar fick dela på 1,8 miljarder. De strategiska områdena fanns framför allt inom medicin, teknik samt klimat och miljö. Medlen skulle gå till lärosätena och inte till de enskilda forskningsgrupperna.

Forskningsfinansiärerna fick ett påslag på 675 miljoner kronor (mkr). Därutöver gick 150 mkr till infrastruktur, 200 mkr till industriforskningsinstitut, 150 mkr till direkta innovationsstimulerande åtgärder samt 150 mkr till forskningsanläggningen ESS. Att ta bort den så kallade högskolemomsen kostade 300 miljoner. Regeringen presenterade även ett tillägg i högskolelagen som tydliggjorde att lärosätena hade ett ansvar att se till att forskningsresultat tillkomna vid lärosätet också kommer till nytta.

Åtgärder för jobb och omställning (prop. 2008/09:97)

Denna proposition från Finansdepartementet berörde även universitet och högskolor. Den finansiella krisen slog till med full kraft mot Sverige under hösten och vintern 2008 och tvingade regeringen att vidta åtgärder för att framför allt återställa förtroendet för och stabiliteten inom banksektorn. I syfte att möta en ökad efterfrågan på utbildningsplatser i vissa regioner, framför allt i Västra Götaland, och åstadkomma ett bättre utnyttjande av utbildningsplatserna vid högskolorna föreslog regeringen en omfördelning av medel mellan lärosäten. Sammantaget omfördelades platser till ett värde av närmare 100 miljoner kronor.

Forskarutbildning med profilering och kvalitet (prop. 2008/09:134)

Strävan efter att få ett vetenskapsområde hade lett till satsningar på bredden i stället för profileringar vid många högskolor. Regeringen menade även att konstnärlig utbildning på forskarnivå skulle få en egen examenskategori för att kunna utvecklas utifrån sina egna förutsättningar. I denna proposition föreslog därav regeringen att vetenskapsområden skulle tas bort som indelningsområde för rätten att examinera doktorer. Istället skulle högskolor kunna ansöka hos Högskoleverket om examenstillstånd inom mindre och mer avgränsade områden. Högskoleverket fick även rätten att dra in examensrätten på forskarnivå för såväl universiteten som högskolorna. Regeringen klargjorde även att det inte var aktuellt med några nya universitet.

Frihet och inflytande – kårobligatoriets avskaffande (prop. 2008/09:154)

Regeringen föreslog i denna proposition ett avskaffande av kårobligatoriet. Detta innebär att ett lärosätes styrelse efter ansökan ska utse en studentsammanslutning att vara studentkår. I propositionen föreslog regeringen att vissa krav på studentkårerna avseende syfte, verksamhetsområde, medlemskap, organisation och förutsättningar att representera studenterna ska regleras. De skattelättnader som studentkårer, nationer och deras samarbetsorgan åtnjuter vid universiteten

skulle i stort sett behållas. Regeringen gjorde även bedömningen att universitet och högskolor skulle ta ett utökat ansvar för studiesociala frågor.

Gränslös kunskap – högskolan i globaliseringens tid (prop. 2008/09:175)

Regeringens utgångspunkt är att globaliseringens utmaningar ska mötas genom att svenska universitet och högskolor ges bättre möjligheter att utifrån sina egna förutsättningar utvecklas till fria, starka och internationellt sett konkurrenskraftiga institutioner för utbildning och forskning. Ett led i att kunna uppnå en bättre internationalisering inom utbildningarna var lagändringar som gav universitet och högskolor möjlighet att utfärda en gemensam examen tillsammans med ett eller flera svenska eller utländska lärosäten.

För att stimulera fler studenter att delta i utbyten med andra länder föreslog propositionen att särskilda medel skulle fördelas för att etablera ett stipendieprogram som främjar utbyte med länder utanför Europa som har framväxande ekonomier. Även lärarnas internationella rörlighet är av stor betydelse för internationaliseringen av den högre utbildningen och medel anslogs för att stimulera detta. En bättre marknadsföring och information i utlandet om svensk högre utbildning, forskning och innovation skulle uppnås och därmed fick Svenska Institutet en viss ökning av sitt anslag för detta ändamål.

Budgetpropositionen för 2010 (prop. 2009/10:1)

På grund av krisen och efterföljande ökad arbetslöshet, inte minst bland ungdomar, föreslog regeringen en tillfällig satsning på 10 000 nya högskoleplatser för åren 2010 och 2011. Fördelningen av dessa högskoleplatser gjordes huvudsakligen mot bakgrund av de bedömningar som lärosätena själva hade gjort av möjligheterna att med bibehållen kvalitet tillfälligt öka antalet platser. För detta ändamål föreslogs att närmare 700 miljoner kronor skulle anslås under de bägge åren.

Konkurrera med kvalitet – studieavgifter för utländska studenter (prop. 2009/10:65)

I propositionen föreslog regeringen att studenter från länder utanför EU och Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES), s.k. tredjelandstudenter, ska betala en avgift för sin högskoleutbildning. Universiteten och högskolorna ska själva bestämma studieavgifternas storlek, utifrån principen om full kostnadsäckning. Som en konsekvens av detta föreslogs även att det infördes en bestämmelse i högskolelagen som innebär att högskoleutbildning ska vara avgiftsfri för svenska medborgare och för medborgare i länder inom EU, EES eller i Schweiz. Ett stipendieprogram presenterades som omfattade 30 miljoner kronor om året riktat till särskilt kvalificerade studenter från länder som Sverige har långsiktigt utvecklingsarbete med. Det andra stipendieprogrammet, som före-

slogs omfattar 60 miljoner, riktade sig till tredjelandsstudenter från övriga länder och ska täcka enbart studieavgiftskostnader och fördelas av lärosätena själva.

Bäst i klassen – en ny lärarutbildning (prop. 2009/10:89)

Flera utvärderingar och granskningar av den tidigare lärarutbildningen pekade på en rad kvalitetsbrister, både vad gällde innehåll och struktur. Propositionen presenterade därför grundläggande förändringar i lärarutbildningens struktur och utformning. Propositionen föreslog att den tidigare lärarexamen skulle ersättas av fyra nya yrkesexamen: förskollärarexamen, grundlärarexamen, ämneslärarexamen och yrkeslärarexamen. Samtliga lärosäten som ville ge lärarutbildning enligt den nya ordningen hade att söka ny examensrätt hos Högskoleverket för de utbildningar man önskade bedriva. Regeringen föreslog att kravet i högskolelagen att det vid universitet och högskolor där lärarexamen får utfärdas ska finnas ett särskilt organ togs bort.

Fokus på kunskap – kvaliteten i den högre utbildningen (prop. 2009/10:139)

I propositionen ville regeringen se ett kvalitetssäkringssystem som stärker drivkrafterna för att uppnå högt ställda krav på resultat i utbildningarna. De universitet och högskolor som har utbildningar av hög kvalitet ska i detta system premieras genom ökade anslag. Tidigare kvalitetsutvärderingar hade haft en tyngdpunkt på processer, dvs. hur lärosätena arbetar. Regeringen ansåg i propositionen att tyngdpunkten istället skulle förskjutas till utbildningarnas resultat. I propositionen anges att tre bedömningsunderlag ska ingå vid en utvärdering av utbildningens resultat: studenternas självständiga arbeten, universitetens och högskolornas självvärderingar i kombination med platsbesök samt enkäter till tidigare studenter. Högskoleverket ansvarar för att dessa utvärderingar och provningar genomförs.

En akademi i tiden – ökad frihet för universitet och högskolor (prop. 2009/10:149)

Propositionen hade som mål att öka friheten för statliga universitet och högskolor inom ramen för den nuvarande myndighetsformen. Regeringen föreslog att universitet och högskolor ska få ökad frihet att utforma sin interna organisation. Beslut som kräver kvalificerad bedömning ska dock fattas av personer med vetenskaplig eller konstnärlig kompetens. Den detaljreglering av läraranställningar som fanns i förordningen skulle även bli mindre omfattande. Universitet och högskolor ska därmed själva få besluta vilka kategorier av lärare som bör anställas vid lärosätet, utöver professorer och lektorer, samt de behörighetskrav och bedömningsgrunder som bör gälla för dessa lärare. Lärosätena ska även själva få bestämma över anställnings- och befodringsförfarandet och ett kallelseförfarande föreslogs vid anställning av professorer.

1.3 Genomförandet av propositionerna

Samtliga av de ovan presenterade propositionerna har behandlats av Riksdagen och samtliga förslag som föreslogs har bifallits och därefter implementerats. De flesta har genomgått beslutsprocessen utan några större protester eller diskussioner. Ett undantag var kvalitetspropositionen som ledde till en bitvis infekterad debatt och universitetskanslerns avgång. Dessa propositioner har förändrat åtskilligt vid landets lärosäten. En del av förändringarna ser man redan tydligt konsekvenserna av, medan andra konsekvenser är mindre tydliga och mer långsiktiga.

De ändrade reglerna för nominering av externa ledamöter, inklusive ordförande, bedöms ha fungerat bra överlag. Samtidigt har det funnits kritik mot att en rektor i praktiken kan utse huvuddelen av styrelsen samt ordförande. Detta kan inte minst leda till problem om konflikter uppstår mellan rektor och styrelse. Delar av denna propositions förslag är därmed redan på väg att ändras. I en promemoria (U2011/5414/UH) har regeringen föreslagit ett ändrat nomineringsförfarande för externa ledamöter och ordförande till de statliga lärosätenas styrelser. Huvudförslagen i denna promemoria har dock stött på kritik under remissrundan och det är i dagsläget osäkert hur dessa eventuella förändringar kommer att se ut.

Den forsknings- och innovationspolitiska propositionen innebar den enskilt största ekonomiska satsning på forskning i modern tid. Inledningsvis fanns en relativt stark kritik mot detaljnivån i de strategiska satsningarna. Det fanns även en diskussion kring vilka kriterier som är bäst för att mäta forskningens kvalitet. Det senare ledde till att en utredning tillsattes för att belysa och föreslå hur dessa kriterier kan utvecklas. Det nya kvalitetsbaserade resurstilldelningssystemet har även inneburit att åtskilliga lärosäten skapat nya rutiner, eller skärpt upp tidigare, för att även internt premiera forskning som faller väl ut i förhållande till de två kriterierna. Många universitet har även gjort större genomlysningar av sin egen forskning. Regeringen var tämligen oblyg i sin satsning på de stora och tunga universiteten. Universiteten har dock haft svårt att växla ut alla nya medel som sköljt över dem.

När krisen 2008 drabbade Sverige förändrades mycket. Det var inte bara reformutrymmet som försvann, utan krisen ledde även till vissa mer djupgående och långsiktiga förändringar. Krisen blev tidigt synlig för västra Sverige. Omfördelningen av platser, motsvarande nästan 100 miljoner kronor, gick även i huvudsak till lärosäten i detta område. Blekinge tekniska högskola utgjorde undantaget. Platser togs från de flesta lärosäten som inte nått upp till sitt takbelopp. I den följande budgetpropositionen (BP 2010) framgick att omfördelningen var permanent. I förhandlingarna mellan Utbildningsdepartementet och Finansdepartementet inför propositionen blev det tydligt att de relativt stora belopp som

tidigare kunnat ligga som outnyttjade resurser i förhållande till takbeloppen inte längre skulle accepteras.

Möjligheten att söka examensrätt för utbildning på forskarnivå inom ett smalare område än de tidigare vetenskapsområdena mottogs med glädje av landets högskolor. Många högskolor omvandlade sina tidigare ansökningar om vetenskapsområde och universitetsstatus till ansökningar anpassade efter dessa nya regler. Under våren 2010 fick Högskoleverket in 19 ansökningar från nio högskolor. Verket beslutade, efter en provning av externa bedömare, att åtta högskolor fick tillstånd att utfärda examina på forskarnivå inom 15 olika områden. Fler ansökningar har därefter inkommit och behandlats. Propositionen ledde till stora förändringar vid högskolorna och resulterade inte minst i en betydligt mer styrd forskning genom allt fler definierade och prioriterade forskningsområden. Det anmärkningsvärda är att detta gjordes utan att några nya medel sköts till. Högskolorna, med en liten och redan ansträngd forskningsbudget, fick själva bekosta kalaset.

Borgerliga regeringar hade vid två tidigare tillfällen försökt avskaffa kårobligatoriet, utan att lyckas. Propositionen *Frihet och inflytande* innebar tredje gången gillt och ett slutligt avskaffande av kårobligatoriet. Även om protester kom från studentkårer och från Sveriges Förenade Studentkårer (SFS), handlade de mer om krav på mer pengar från staten för att kompensera obligatoriets avskaffande än om själva principen. Det finns ännu ingen samlad bild hur studenternas inflytande och den studiesociala verksamheten har påverkats. Högskoleverket har fått i uppdrag att följa utvecklingen. Mycket talar för att avskaffandet av kårobligatoriet inte haft några större negativa följdverkningar. Klart är dock att reformen har lett till ökade kostnader får åtskilliga lärosäten som betalar mer till kårerna än vad som ersätts av regeringen.

Propositionen *Gränslös kunskap* blev en typisk krisproposition. Trots tidigare högtflygande ambitioner från regeringen inom området, bl.a. genom ett antal inspel från Globaliseringsrådet, fanns det inte längre några pengar för nya reformer. Det stora numret blev införandet av gemensam examen (joint degree). Detta krävde ändringar i lagen och hade föranletts av ett komplicerat och långdraget förarbete. Många lärosäten hade tidigare krävt att gemensamma examen möjliggjordes. Det är dock förvånansvärt få lärosäten och utbildningar som använt denna möjlighet.

Finansdepartementet och regeringen önskade dämpa den växande arbetslösheten. Tidigare erfarenheter visade att söktrycket till högre utbildning ökar vid lågkonjunktur och att många redan antagna väljer att stanna kvar och läsa lite mer. Till detta kom stora ungdomskullar som knackade på lärosätenas portar. De 10 000 nya och tillfälliga platser som dök upp i budgetpropositionen för 2010 överraskade dock många. Regeringen var tydlig, både i budgetpropositionen och efterföljande kommunikation, att det endast handlade om en tillfällig

satsning. Men även en tillfällig satsning kräver att samma höga kvalitet kan upprätthållas vilket ledde till såväl fler anställningar som att många lärare fick dra ner på sin kompetensutveckling och forskning. Det fanns även en förhoppning hos några att denna engångssatsning skulle övergå till en permanent förstärkning. Många lärosäten, framför allt de mindre och mer utbildningsintensiva, har nu problem med att mönstra ut dessa platser och behålla en ekonomi i balans.

Införandet av avgifter från studenter från tredje land innebar en kraftfull minskning av denna studentgrupp. De lärosäten som hade gjort satsningar på denna grupp förlorade i ett slag ett viktigt studentunderlag. De stipendieprogram som skapades kompenserade i relativt liten utsträckning för detta bortfall. Genom att låta universitet och högskolor ta ut studieavgifter av tredjelandsstudenter frigjorde regeringen ett ekonomiskt utrymme inom ramen för lärosätenas ordinarie takbelopp. Detta utrymme var framför allt tänkt att användas till ett kvalitetsbaserat resurstilldelningssystem inom högskoleutbildningen.

Läroutbildning är den enskilt största utbildningen vid våra lärosäten. Den finns vid de flesta universitet och högskolor och utgör inte sällan en betydande del av den finansiella basen. Läroutbildningen är även pga. sin nära koppling till skolan ett av de mest politiskt laddade områdena inom högskolesektorn. Samtliga lärosäten som ville bedriva den nya läroutbildningen hade att ansöka om examensrätten hos Högskoleverket. 27 lärosäten kom in med 149 ansökningar om examenstillstånd för de fyra nya lärarexamina. Uppdraget var mycket omfattande och genomfördes på ett halvår. Stressen var påtaglig för de berörda lärosätena, såväl som för Högskoleverket. Av de ansökningar som inkom i första omgången beviljades två tredjedelar. De universitet och högskolor som fick avslag fick dock en ny chans redan ett par månader efter det första avslaget.

Från och med den 1 januari 2011 bedömer Högskoleverket utbildningarnas resultat. Det nya systemet för kvalitetsutvärdering beskrivs i kvalitetspropositionen samt i en efterföljande promemoria. Därefter har Högskoleverket, tillsammans med lärosäten, Sveriges universitets- och högskoleförbund, SFS och företrädare för arbetslivet, närmare utmejslat hur systemet ska se ut. I centrum för utvärderingarna står de självständiga arbetena, men även självvärderingar samt synpunkter från alumner och studenter kan spela in. Det nya utvärderingssystemet implementerades på mycket kort tid och skapade inledningsvis en hel del jobb och osäkerhet vid landets lärosäten. Det nya nationella systemet har i sin tur inneburet ett påtagligt ökat fokus på de lokala kvalitetssäkringssystemen. De flesta lärosäten har tagit fram nya dokument som på olika vis styr det egna kvalitetsarbetet. Många lärosäten har även omorganiserat sitt kvalitetsarbete.

Ökad frihet för universitet och högskolor har varit det enskilt viktigaste målet för utbildningspolitiken under regeringens första mandatperiod. Trots detta har relativt lite skett. Autonomiutredningens radikala förslag att låta lärosätena omvandlas från myndigheter till en ny form av privaträttsliga inrättningar föll inte i

god jord. Finansdepartementet var till och med tveksamt till att betänkandet gick ut på remiss. Autonomipropositionens förslag att tillåta lärosäten organisera sig friare har inte inneburit några mer påtagliga förändringar. Många lärosäten har ändrat sina fakultetsstrukturer, men detta har inte inneburit något egentligt avsteg från den tidigare ordningen. Möjligheten att i högre utsträckning få bestämma över sin egen anställningsordning har än så länge inte lett till några större förändringar av anställningsstrukturerna. En del lärosäten har dock ändrat befordringsgången och tagit bort den automatiska rätten att få prövas som professorskompetent.

1.4 Budgetpropositionen 2012

Budgetpropositionen för 2012 var överlag en relativt händelselös proposition. Den största nyheten var snarast vad som inte blev av – ett nytt jobbskatteavdrag. Utbildningsområdet var ett av få reformområden, men då handlade det inte i första hand om den högre utbildningen. Inom utgiftsområde 16, Utbildning och universitetsforskning, presenterade regeringen satsningar och förändringar som primärt berörde skolområdet och kommunerna. Det handlade framför allt om att höja statusen för läraryrket och lärarnas kompetens samt en mattesatsning. Den stora nyheten för universiteten och högskolorna var utbyggnaden av vård- och civilingenjörsutbildningarna och de omfördelningar som krävs för att kunna klara av dessa nya platser.

Omfördelning av platser

Regeringen menar att under alltför lång tid har antalet utbildningsplatser varit det primära för reformer inom högskolan, snarare än ökad utbildningskvalitet. Regeringens mål är att prioritera reformer som syftar till att höja kvaliteten i all verksamhet vid universitet och högskolor. Regeringens utgångspunkt är att en påtaglig minskning av antalet sökande är att vänta inom de närmaste åren, då ungdomskullarnas storlek minskar. Regeringen bedömer därför att dagens totala dimensionering är rimlig. Tillkommande och omfördelade resurser ska i stället användas till att höja kvaliteten på befintlig utbildning. Detta kommer i praktiken att ske genom omfördelning av platser. Enligt regeringens mening bör två aspekter påverka beslut om dimensionering av olika utbildningar. För det första ska studenternas val av utbildning och lärosäte väga tungt. För det andra spelar arbetsmarknadens behov stor roll.

Regeringen menar att en betydande andel av de studenter som har antagits till högskoleutbildning har en låg aktivitetsnivå eller är inte aktiva alls. Cirka tio procent av samtliga studenter tar inte några poäng på de kurser de är registrerade vid. Det motsvarar drygt 26 000 helårsstudenter eller ca 900 miljoner kronor. Framför allt förekommer de s.k. inaktiva studenterna inom distansutbildningen, där de som inte avlägger några poäng utgör ca 20 procent av samtliga registrerade helårsstudenter.

Enligt regeringen bör avräkningen av helårsstudenter mot takbeloppet göras för personer som aktivt deltar i studier. En student som endast är registrerad på en kurs utan att ta poäng, bör därmed inte ingå i avräkningen mot takbeloppet. Regeringen drar därmed in 440 miljoner kronor från lärosätenas grundutbildningsanslag från och med 2013. Detta motsvarar ca hälften av ersättningen för studenter som inte har tagit några poäng. Dessa medel ska återföras till universitet och högskolor i form av kvalitetsförstärkningar. Universitetet och högskolorna har idag begränsade möjligheter att avföra studenter som är inskrivna på en kurs. Ett lärosäte kan mycket väl känna till vilka studenter som är s.k. nollaktiva, men uppleva att de inte har någon möjlighet att hindra dessa studenter att vara inskrivna på kursen. På Utbildningsdepartementet pågår därför, enligt budgetpropositionen, ett arbete med att förtydliga lärosätenas möjligheter att avregistrera inaktiva studenter.

Fullt utbyggd kommer satsningen på vård- och ingenjörstuderingarna att kosta 780 miljoner kronor. I budgetpropositionen aviseras minskningar av anslaget för de flesta lärosäten (Försvarshögskolan och de konstnärliga undantas). Den sammanlagda aviserade neddragningen blir en bit under 200 mkr i denna budgetproposition. Högst neddragning får Stockholms universitet, övriga stora universitet klarar sig helt från neddragningar. Några högskolor har bidragit med en relativt sett lägre summa medan andra har bidragit betydligt mer. Hur omfördelningen skett anges inte i budgetpropositionen. Enligt uppgifter från departementet har ett antal parametrar använts, men i slutändan var det en ”politisk bedömning”. En viktig faktor har varit hur lärosäten tidigare har lyckats nå sitt takbelopp. De kommande åren kommer satsningen på vård- och ingenjörstuderingarna att kräva närmare 600 mkr i nya omfördelningar inom eller mellan lärosäten.

Samgående och stiftelsehögskolor

Regeringen anser att det är nödvändigt med en ökad koncentration av kompetens genom att lärosätena profilerar sig och utvecklar samverkan med varandra. Samtidigt understryker regeringen att förstklassig utbildning och forskning kan bedrivas vid såväl större som mindre lärosäten. Regeringen framför även i denna budgetproposition att förändringar av organisationen bör bygga på lärosätenas egna bedömningar och på frivillighet. På framställan från lärosätena själva kommer regeringen att kunna stödja frivilliga sammanslagningar. Regeringen föreslår att totalt 20 miljoner kronor avsätts 2012 och beräknar att 75 miljoner kronor avsätts kommande år. Utbildningsdepartementet har klargjort att dessa medel endast kommer att gå till fusioner av lärosäten och inte till olika typer av samarbetsprojekt.

Regeringen menar att det utifrån flera utredningar har visats att myndighetsformen i många fall inte är tillräckligt flexibel för lärosätenas skiftande behov. Regeringen anser att det finns skäl att pröva om fler statliga lärosäten bör och kan ges

möjlighet att ombildas till stiftelsehögskolor. Regeringen har därför påbörjat ett arbete i syfte att pröva om några lärosäten skulle kunna ges möjlighet att ombildas från myndigheter till stiftelsehögskolor. För att genomföra en ny stiftelsehögskolereform kan det krävas förändringar av bl.a. stiftelselagen. Regeringen avser att ytterligare utreda frågan och därefter återkomma till Riksdagen.

Övriga förändringar av intresse

Det har skett en urholkning av ersättningsbeloppen genom besparingar och en expansion som inte finansierades fullt ut. Detta har lett till att den lärarledda tiden har minskat samtidigt som studentgrupperna har ökat, något som framför allt varit synligt inom humaniora och samhällsvetenskap. I förra budgetpropositionen (2011) höjdes anslaget till utbildningar inom humaniora och samhällsvetenskap med sammanlagt 200 mkr. Nu anslås ytterligare 400 mkr till området. Sammanlagt blir detta en ökning med 30 procent. Medlen till denna satsning tas från det befintliga anslaget genom att de nollaktiva inte ska ersättas.

I samband med införandet av avgifter för studenter från tredjeländ inrättades två stipendieprogram. Ett av stipendieprogrammen riktar sig till särskilt kvalificerade studenter från hela världen och det andra mot de tolv länder som Sverige har ett långsiktigt biståndssamarbete med. Regeringen föreslår nu en höjning av det senare biståndsprogrammet. Från att ha omfattat 30 miljoner kronor per år ökar det till sammanlagt 50 miljoner kronor per år.

Regeringen anser att det idag saknas en samlad och klar bild av lärosätenas arbete med arbetsmarknadsanknytningen. Regeringen kommer att ge ett uppdrag att kartlägga hur lärosätena arbetar med detta. Regeringen önskar ökad effektivitet i all verksamhet. Ett sätt att utnyttja resurserna effektivt är att i högre utsträckning samverka mellan lärosäten kring administrativa system. Men regeringen avser även att ge ett uppdrag till Högskoleverket att följa upp effektiviteten i högskolans resursutnyttjande med hjälp av den statistik och de data om högskolan som Högskoleverket samlar in. Regeringen slår nu även fast att klassificeringen av kurser ska ske utifrån ämnesinnehåll. Klassificering ska därmed vare sig ske utifrån resursåtgång eller undervisningsmetod eller om en kurs ingår i ett utbildningsprogram som i övrigt har en annan klassificering.

Privatpersoner ska få rätt till skattereduktion för penninggåvor till ideell verksamhet i form av bl.a. främjande av vetenskaplig forskning för att öka givandet. Förslaget innebär en skattereduktion om 25 procent för gåvor på 2 000–6 000 kronor årligen. Lärosäten med holdingbolag får även särskilda medel (19 miljoner kronor 2012, därefter beräknas 12 miljoner kronor per år) för att bygga upp så kallade idébanker med forskningsresultat.

Kapitel 2

Navigering i det nya landskapet

Ett högskolelandskap är ingen slutpunkt eller statiskt system, utan en intrikat och komplex väv som ständigt förändras. Trådarna i väven är många och de hänger ihop och påverkar varandra på olika sätt och i olika omfattning. Väven som skapar högskolelandskapet ser också olika ut beroende på vilken vinkel betraktaren tittar ifrån. Det finns många olika typer av lärosäten med olika uppdrag, profiler och med olika förutsättningar. Att framgångsrikt navigera i detta landskap är svårt, inte bara för att väder och vind ständigt skiftar, utan även för att målet förändras. En bra kurs för ett lärosäte behöver inte vara en bra kurs för ett annat. Även inom ett och samma lärosäte kan det vara en tuff utmaning att hitta den färdriktning som är mest lämplig för alla områden.

I detta kapitel presenteras några teman och politiska trender. Dessa bygger vidare på presentationen i föregående kapitel om utvecklingen i sektorn och aktuella propositioner. Hög kvalitet och ökad autonomi är två helt centrala begrepp för den förda utbildnings- och forskningspolitiken. Dessa två mål står i centrum för presentationen och diskussionen nedan. Universitetens och högskolornas olika roller och förutsättningar ventileras och problematiseras. Det finns en trend mot ökad centralisering i beslutsprocesserna vilket kan hamna i konflikt med det kollegiala inflytandet. Utbildningens förutsättningar och dimensionering är åter i fokus. Kunskapstriangeln söker fortfarande sina former och behovet av ökad samverkan och kraven på nytta ökar. Även dessa områden berörs nedan.

2.1 Hög kvalitet i utbildningen

I högskolelagen (1992:1434) anges att verksamheten vid universitet och högskolor ska avpassas så att hög kvalitet nås. Men vad är hög kvalitet? I en mer strikt mening är måttstocken för kvalitet i utbildningen målen i examensordningen i högskoleförordningen. Dessa examensbeskrivningar anger vilka krav i form av kunskaps- och kompetensnivåer som ska uppfyllas för respektive examen. Mål beskriver vad studenten förutsätts uppnå i form av kunskap och förståelse, färdigheter och förmågor samt värderingar och förhållningssätt.

Att universitet och högskolor ska ha hög kvalitet i sin verksamhet är givetvis inget nytt mål. Alla lärosätens ledningar, såväl som lärare och forskare själva, har alltid strävat efter att ha högsta möjliga kvalitet i sin utbildning och sin forskning. Inom forskningen är den självreglerande mekanismen mycket stark genom framför allt peer-review systemen vid disputation, anställning, befordran, ansökningar av medel och publiceringar. Inom utbildningen har de externa kvalitets-

drivande incitamenten varit betydligt svagare. Söktrycket kan vara en sådan indikator, men är långt ifrån en pålitlig kvalitetsmätare. Den starkaste kvalitetsdrivande kraften har alltid varit lärarnas egen strävan efter relevans och vetenskaplighet. Att upprätthålla kvalitet har i stor utsträckning varit en angelägenhet för den enskilda läraren.

Inriktningen på kvalitetssäkringssystemet för den högre utbildningen förändrades i och med propositionen *Fokus på kunskap* (prop. 2009/10:139). Från att tidigare ha haft tyngdpunkt på förutsättningar och process, dvs. *hur* lärosätena arbetar, försköt regeringen tyngdpunkten till att istället handla om resultat, dvs. *vad* som uppnås. Detta granskas framför allt genom att externa bedömare läser examensarbeten och kontrollerar att dessa uppnår vad som anges som mål i ämnens examensbeskrivningar. Utvärderarna ska även ta viss hänsyn till universitetens och högskolornas självvärderingar, inklusive platsbesök, och enkäter till tidigare studenter.

Utvärderingen ska resultera i ett samlat omdöme om utbildningens kvalitet på en tregradig skala. De lärosäten som har en hög kvalitet i sin utbildning, och får det högre betyget i utvärderingen, ska därefter premieras genom en ekonomisk tilldelning. Den kvalitetsbaserade resurstilldelningen påbörjas 2013 och grundas då på de omdömen från utbildningsutvärderingar som redovisats till regeringen till och med sommaren 2012. De sista utvärderingarna i den första fyraårscykeln ska vara genomförda sommaren 2014 för att kunna utgöra underlag för resurstilldelningen i budgetpropositionen för 2015.

Högskoleverkets granskning av alla program kommer att leda till att ett antal utbildningar får betyg 1 och därmed sin examensrätt ifrågasatt. Hur stor andel som kommer att få betyg 1 går ännu inte att säga, men det finns en påtaglig risk att antalet kommer att bli större än vid tidigare granskningar. Utslagningen av utbildningar kommer därmed med stor sannolikhet att öka. Kvalitetssäkringssystemet innebär även en nationell ranking. De utbildningar som inte får högsta omdömet, betyg 3, går inte bara miste om de extra pengarna utan riskerar även att framstå som mindre attraktiva om en student väljer mellan olika lärosäten. Ett lägre omdöme riskerar därmed att straffa sig dubbelt.

Det nationella kvalitetssäkringssystemet har gått från att ha varit både kontrollerande och stimulerande till att få en mer renodlad ansvarsutkrävande funktion. I detta system har lärosätena själva ansvaret för att bygga upp och utveckla de system och processer som de bedömer är mest lämpliga och ändamålsenliga för att uppnå målen i examensbeskrivningarna. Ansvaret för kvalitetsutvecklingen hamnar därmed hos lärosätena själva. Dessa lokala system innebär en hårdare kontroll av de egna utbildningarna, att fler nyckeltal börjar granskas samt att incitament byggs in. I praktiken innebär detta ett ökat behov vid lärosätena av central styrning med hjälp av både piskor och morötter.

I det nu införda kvalitetssäkringssystemet finns en nära relation mellan strävan efter kvalitet och strävan efter effektivitet. Det finns ett släktskap såväl som ett potentiellt motsatsförhållande i dessa två begrepp. Effektivitet innebär att resurser ska användas så att de kommer till bästa möjliga nytta i förhållande till uppställda mål. Ett föremål eller en prestation som håller hög kvalitet har dock inte nödvändigtvis uppnåtts på det mest rationella och effektivaste sättet. Blir effektivitet ett mål i sig kan det därmed uppstå problem som på ett negativt sätt kan påverka kvaliteten. Det kommer därför att bli än viktigare för lärare, ämnesföreträdare, prefekter och lärosätets ledning att hitta en funktionell balans mellan effektivitet och kvalitet.

Kvalitetssäkringssystemet för grundutbildningen är ett tämligen fyrkantigt system som troligen kommer att modifieras till nästa utvärderingsomgång. Universitet och högskolor har en tendens att anpassa sig till indikatorerna och efter ett tag finns alltid en risk att det blir byråkratisk excellens som bedöms snarare än kvaliteten i sig. Det är även möjligt att omdömena blir flera än dagens tre. De mål som beskrivs i examensordningen, och som definierar vad kvalitet är inom de olika utbildningarna, skrevs inte primärt med tanke på att de skulle kunna användas i ett utvärderingssystem. Det är även troligt att dessa mål kommer att till vissa delar skrivas om. Men även om indikatorerna kan komma att förändras, såväl som examensmålen, kommer själva grundtanken att bestå – det är resultaten som står i centrum och att dessa kopplas samman med resurstilldelningen. Inför nästa cykel, som har sin början 2015, är det även troligt att beloppet som omfördelas kommer att bli större.

2.2 Autonomi

Under den förra borgerliga regeringen togs steg mot att öka lärosätenas autonomi genom att relativt radikalt förändra och förenkla högskolelagen och högskoleförordningen och skapa två stiftelsehögskolor. Dåvarande utbildningsminister, Per Unckel, menade att universitet och högskolor som står fria har de bästa förutsättningarna för att kunna bedriva högkvalitativ verksamhet. Nuvarande regering bygger vidare på denna utgångspunkt och har i olika propositioner gjort bedömningen att den politiska styrningen ska minska och att universiteten och högskolorna ska ges ett ökat självbestämmande över sin verksamhet.

Inom många OECD-länder, inte minst i Europa, finns en tydlig och stark trend till ökad autonomi. Statsmakterna vill, av olika skäl, allt mer dra tillbaka sin mer direkta styrning. Detta görs ofta utifrån ideologiska förtecken och utifrån parollen att ökad frihet leder till ökad kvalitet. Men bakom dessa argument finns inte sällan en krass ekonomisk verklighet – statsmakten har inte längre råd att finansiera den högre utbildningen och forskningen fullt ut. Det finns därför en risk att nedmonteringar av statligt stöd och engagemang döljs bakom retorik om ökat självbestämmande. Svartepetter flyttas då bort från statsmakten och placeras

i lärosätenas knä. En sådan politik kommer att på sikt skada utvecklingen inom universitets- och högskolesektorn.

Även om autonomi har ökat har också den politiska styrningen ökat inom många områden, genom kvalitetsbaserade resurssystem inom forskning och utbildning, utpekade strategiska forskningsområden och satsningar på enskilda och utpekade utbildningar. Det är inte helt lätt att förstå hur en ökad reglering av lärarutbildningen leder till ökad autonomi. Därmed inte sagt att lärarutbildningsreformen var obehövlig. Eller när lärosätenas traditionella rätt att själva välja vilka kurser och program som ska ges samtidigt som regeringen i senaste budgetproposition pekar ut vilka ämnen som ska växa. Att regeringen väljer att mer direkt peka ut forskningsområden och dimensionera vissa utbildningar behöver inte vara ett problem i sig. Men när olika strategier löper parallellt finns det en risk att det blir svårt att förstå vilka övergripande mål som styr. Det finns en risk för att det leder till bristande trovärdighet såväl som svårigheter för lärosätena att planera sin verksamhet.

Den direkta statliga styrningen är oftast mindre problematisk, om man bortser från det grundläggande problemet med den ettåriga planeringshorisonten i budgetarbetet. Man kan ha olika åsikter om vad som bör styras, men om den sker öppet går den att förutse och därmed planera utifrån. Det som benämns som kontrollåtgärder är ofta mer problematisk i detta sammanhang. Det är omöjligt att invända mot statens rätt att kontrollera så att alla miljarder som pumpas in i ett system används bra och effektivt. Samtidigt kan en kontrollmekanism vara mycket styrande i verksamheten. Ett konkret exempel är det starka fokus på examensarbeten i det nationella kvalitetssäkringssystemet. Detta kommer i praktiken att innebära en förändring av hur högre utbildning bedrivs i vårt land, något som inte behöver vara fel. Det bör dock alltid finnas, på riksnivå såväl som på lokal nivå, en medvetenhet och uppmärksamhet på att även kontrollåtgärder styr verksamheten och inskränker autonomi.

I Sverige dominerar staten som huvudman för universitet och högskolor. De flesta universiteten och högskolorna är därför förvaltningsmyndigheter som lyder under regeringen. Deras verksamhet skiljer sig dock väsentligt från huvuddelen av övriga statliga myndigheter. Förvaltningsuppgifterna, den centrala uppgiften för en förvaltningsmyndighet, utgör en liten del av högskolans samlade verksamhet. Exempel på myndighetsutövning inom högskolan är beslut om antagning till högskolestudier, examination och disciplinpåföljd. Ett lärosätes huvuduppgifter att utbilda, forska och samverka har således lite att göra med traditionella förvaltningsuppgifter.

Statsmakten har under lång tid skapat en större mängd särlösningar och särregleringar för lärosätena för att de ska klara av sina åtaganden. Inte minst har dessa särlösningar varit kopplade till strävan efter att få en bättre utväxling av forskning till samhällsnytta och innovation. Exempel på sådana specialkon-

struktioner är teknikbrostiftelser, holdingbolag och innovationskontor. Dessa har dock oftare fungerat som en krycka snarare än att adressera och lösa själva grundproblemet. Särlösningarna har även skapat sina egna problem och riskerar att isolera samverkansuppgiften från den övriga verksamheten.

Vi lever i ett globalt kunskapssamhälle där kvaliteten på utbildning och forskning är helt avgörande för landets utvecklingsmöjligheter. Regler och nuvarande myndighetsform får då inte vara hinder för lärosätenas möjligheter att agera snabbt i konkurrens med andra parter, såväl inom som utom landet. Inte minst behöver de kunna agera mer självständigt i en rad ekonomiska frågor för att kunna utföra samverkansuppgiften på ett tillfredsställande sätt. Universiteten och högskolorna behöver få en möjlighet att kunna bli aktiva och attraktiva partners i olika typer av alliansbyggen, nationellt såväl som internationellt, i samarbete med företag, organisationer och andra myndigheter. Våra lärosäten måste också kunna stå fria i sin roll som samhällsgranskare och debattörer såväl som samhällskritiker.

Den grundläggande diskussionen, som Autonomiutredningen försökte hitta en lösning på, har inte fått någon fortsättning. Fokus har åter hamnat på inrättandet av nya stiftelser. Kanske kan stiftelseformen vara ett bra alternativ för några lärosäten, men de grundläggande problemen för merparten av lärosäten blir inte lösta. Det är även tveksamt om stiftelseformen är den mest lämpliga för en organisation som har till uppgift att utbilda och forska och vara en del av ett ständigt föränderligt samhälle. Det finns idag ingen debatt kring frågan om lärosätenas vara eller icke-vara som statliga förvaltningsmyndigheter. Utbildningsdepartementet har tidigare signalerat ett intresse för att gå vidare med denna fråga. Samtidigt har det funnits tydliga tecken som visar att Finansdepartementet är betydligt svalare inställt till en vidare utredning av denna möjlighet. Från lärosätenas sida har även gensvaret varit tämligen svagt. Utan ett större tryck i frågan från lärosätenas sida är det mycket svårt för Utbildningsdepartementet att föra denna fråga vidare.

2.3 Universitetens och högskolornas olika roller

Det har alltid funnits en viss spänning mellan universitet och högskolor. Etablerade universitet har så gott som alltid varit kritiska till nya lärosäten och menat att dessa hotar och undergräver kvaliteten och renlärigheten. Denna historia kan göras lång, det räcker här att konstatera att lärosätena själva nästan alltid slagit vakt om rådande struktur. Frågan har även gett upphov till åtskilliga debatter och meningsskiljaktigheter mellan de politiska blocken. De borgerliga partierna har under de senaste decennierna varit kritiska till inrättandet av många av de nya universiteten och högskolorna. Under en lång period hade de "regionala" högskolorna och universitetsfilialerna ingen egen forskning. De var i huvudsak utbildningsinstitutioner, men 1997 fick även högskolor utan generell examensrätt för forskarutbildningen fasta forskningsresurser.

I många länder, även i våra nordiska grannländer, har det funnits en uppdelning mellan olika typer av lärosäten. De har olika uppdrag, regelverk och förutsättningar. I Sverige har regeringen sedan 1977 strävat efter att hålla ihop lärosätena inom ett och samma system. Kring detta har det funnits en politisk konsensus och diskussioner om ett eventuellt differentierat system, där vissa lärosäten och enheter specialiserar sig på utbildning och andra på forskning, har i det närmsta varit tabubelagd. I praktiken har det dock funnits en uppdelning. Skiljelinjen har varit flytande och framför allt handlat om tillgången på direkta statliga forskningsmedel samt universitetsstatus.

Huvudskälet att hålla ihop systemet, och inte splittra det i ett undervisande och ett forskande, har varit utgångspunkten att utbildningen blir bättre och håller högre kvalitet om den är kopplad till forskningen. I högskolelagen sägs det att ”verksamheten ska bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning” (1 kap 3 §). Denna forskningsanknytning har oftast tolkats som att lärarna ska vara aktiva och disputerade forskare. Samtidigt har det funnits relativt många adjunkter vid lärosätena, både vid universitet och högskolor, och ett mycket lågt utnyttjande av professorer i undervisningen. Hur lagens krav på ett nära samband mellan forskning och utbildning ska tolkas har dock aldrig definierats av regeringen. Även lärosätenas egna definitioner har varit otydliga, om de över huvud taget existerat.

Det har tidigare funnits en möjlighet för högskolor att bli universitet. Ett växande antal studenter och framför allt fler doktorander och mer forskning kunde tidigare leda till ett vetenskapsområde och så småningom till universitetsstatus. Drivkraften är både ekonomiska resurser och status. Det uppstod dock under första halvan av 2000-talet en dissonans mellan vad högskolor uppfattade som en lämplig karriärgång för ett lärosäte och regeringens villighet att utse fler universitet. Regeringen la under några år universitetsansökningar på hög och undvek att behandla dem. I propositionen *Forskarutbildning med profilering och kvalitet* (prop. 2008/09:134) tog regeringen bladet för munnen och tillkännagav att det inte var aktuellt med fler universitet, i varje fall inte på ett tag. Regeringen har därefter inte sänt några signaler på att det åter kan bli aktuellt med nya universitet.

Verksamheten och ansvaret för universiteten och högskolorna har på många sätt blivit allt mer lika. De följer samma lag och förordning, bedöms utifrån samma kvalitetskriterier, de får alla fasta forskningsresurser och högskolorna bedriver i allt större utsträckning forskarutbildning. Ansvaret att samverka och i ökad utsträckning nyttogöra forskningen ligger lika tungt på alla och tas inte sällan på större allvar av högskolorna. En förhållandevis stor del av landets högre utbildning sker på högskolorna. Samtidigt har de ekonomiska förutsättningarna glidit allt längre ifrån varandra och det resursmässiga gapet har vidgats.

Sedan de nya högskolorna tillkom och expansionen av högskolan började har det funnits en mer eller mindre outtalad utgångspunkt – att den regionala nivån innebär lägre status än den nationella nivån. Begreppet regional riskerar att per automatik även innebära att man inte räcker till på nationell eller internationell nivå, dvs. att kvaliteten är lägre och möjligheterna till excellens är sämre. Detta är en utgångspunkt, ofta outtalad eller omedveten, som inte speglar verkligheten.

Många av de mindre högskolorna har en effektiv och välfungerande utbildningsverksamhet. De tar in studenter med genomsnittligt lägre antagningspoäng och har mindre resurser för att skapa en fungerande akademisk miljö, men når ändå förhållandevis ofta goda resultat. Även forskningen har av olika studier bedömts som lika effektiv, eller mer effektiv, i förhållande till insatt belopp.¹

2.4 Centralstyrning och kollegialt inflytande

Den ökade kontrollen av utbildning och forskning har lett till att system byggs upp vid landets lärosäten som ökar den interna kontrollen och styrningen. Detta har i sin tur lett till att lärare och forskare såväl som ämnen och institutioner blivit allt mer styrda. Ökad frihet från staten har därmed lett till ökad intern styrning och kontroll. Regeringens ambition om ökad autonomi har å andra sidan aldrig handlat om att öka den enskilde medarbetarens frihet.

Befattningsutredningen såg dessa utmaningar och skrev: ”Förutsättningarna förändras i grunden när den ständiga tillväxten inte längre är en självklarhet. Ett balanserat på status quo när det gäller utbildningsplatser och resurser, där framgång och eventuell tillväxt i ökad utsträckning beror på koncentration, profilering, samverkan, skicklighet och effektivitet inom tämligen givna ramar – ”balanserad excellens” – kräver ett helt annat ledarskap. Det kan inte längre endast vara upp till individen inom akademien att ensam eller som kollektiv (forskargrupp) finna sin väg framåt. Verksamhetsledningen måste framöver ha ett större strategiskt ansvar för vilka som ingår i verksamheten, men också en större omsorg om dem.”²

I den kollegiala ordning som råder vid universitet och högskolor uppkommer inte sällan problem vid arbetet med att prioritera mellan olika inriktningar av forskning och undervisning. Det är naturligt att en forskare eller lärare anser att just hans eller hennes forskningsfält och ämne är särskilt betydelsefullt och viktigt. Detta betyder inte nödvändigtvis att just den utbildningen eller forskningsinriktningen bör finnas kvar vid lärosätet. Samtidigt ökar kraven på att

¹ Andersson, R., & Wilhelmsson, M. (2004). Högschoolpolitikens effekter på regionernas patent och produktivitet. *Ekonomisk Debatt, nr 1*.

Anderson, R., Quigley, J., & Wilhelmsson, M. (2004). ”University decentralization as regional policy; The Swedish Experiment”, *Journal of Economic Geography* 4, 371-388.

² SOU (2007:98). *Karriär för kvalitet*. s. 96.

kunna prioritera, göra strategiska satsningar och lägga ner verksamhet. För att klara av de ökade kraven på profilering och autonomi håller därför många lärosäten på att stärka den centrala styrningen. Detta är en på många sätt logisk utveckling, men samtidigt är den behängd med en stor fara. Behovet av ökad kontroll och central styrning innebär i praktiken en förändring, och i värsta fall en försvagning, av de kollegiala beslutsstrukturerna.

2.5 Utbildningen och dimensionering

Antalet studenter på grundnivå och avancerad nivå var höstterminen 2011 det största någonsin, över 400 000 personer. Antalet helårsstudenter 2010 var 321 000, vilket även detta var ett rekord. Även antalet högskolenybjörjare, dvs. studenter som inte tidigare studerat i högskolan, var högre än någonsin tidigare. Distansutbildningen fortsatte också att öka och ungefär en femtedel studerar enbart på distans. 40 procent av alla helårsstudenter finns på yrkesexamensprogram och 26 procent på program som leder till en generell examen. Av dessa finns en procent av alla helårsstudenter på konstnärliga program. Den återstående tredjedelen finns på fristående kurser

Den svenska befolkningen är relativt välutbildad. Av årskullen född 1975 hade 27 procent avlagt en minst treårig examen senast vid 35 års ålder. Detta är 15 procentenheter mer än årskullen född 1965. Det finns således påtagliga skillnader i utbildningsbakgrunden mellan olika yrkesverksamma åldersgrupper. Enligt statistik från OECD ligger Sverige något över genomsnittet vad gäller andelen i befolkningen som har högskoleutbildning. Som högskoleutbildning räknar OECD minst 120 avklarade högskolepoäng. Mätt på detta sätt hade 32 procent av den svenska befolkningen högskoleutbildning 2008. Genomsnittet för OECD var 28 procent. För ett kunskaps- och forskningsintensivt land är dock den svenska utbildningsnivån inte speciellt hög. Det kan nämnas att Danmark nyligen beslutat att 60 procent av en ungdomsgrupp ska ha genomgått en högre utbildning på ett universitet eller högskola. Sverige har en ambition på 40 procent.

Även om regeringen ända sedan sitt tillträde, såväl som under sin tid i opposition, ständigt pratat om att satsningar och reformer som berör högre utbildning måste handla mer om kvalitet och mindre om kvantitet så skedde det motsatta under den första mandatperioden. Den tillfälliga satsningen på 10 000 nya platser under åren 2010 till 2011 och det stora söktrycket pga. stora ungdomskullar och en vikande arbetsmarknad för framför allt de unga har lett till att antalet studenter är högre än någonsin. Besluten om neddragningar genom omfördelningar i budgetpropositionen 2012 kom därför som en kalldusch för många. Många lärosäten kommer därför att, i det närmsta, behöva panikbromsa inom sitt utbildningsutbud för att inte komma i allt för stor ekonomisk obalans.

Regeringen menar att det finns en minskning av antalet sökande till högre utbildning de närmaste åren. Detta anförs som huvudskäl till att en del mindre högskolor bör slå samman med ett universitet. Demografins utveckling och antalet studenter på universitet och högskolor har dock inte nödvändigtvis ett enkelt och självklart orsakssamband. Lars Brandell menar i en studie att om man inte bara tittar på 20-åringarna utan utgår från samma åldersspann som råder idag vid våra lärosäten kommer antalet studenter att växa fram till år 2014. Först år 2017 kommer studentantalet att vara nere på samma nivå som 2010. Minimum i studentantal nås år 2023 och ligger då sex procent under nivån för 2010. Därefter börjar studentantalet åter öka.³

Lärosätena har en lång tradition av att anpassa sitt utbud utifrån studenternas önsknings- och till vissa delar utifrån det lokala områdets behov. En utgångspunkt har varit att studenterna själva är bra på att veta vad som efterfrågas på arbetsmarknaden och vad som är på gång framöver. Frågan är dock långt ifrån enkel. Det finns åtskilliga exempel där arbetsmarknadens parter själva missbedömt det framtida behovet. Det finns å andra sidan även gott om utbildningar, även med högt söktryck, som inte leder till en ljus arbetsmarknad.

Tidigare försökte regeringen styra vissa utbildningar genom att sätta upp mål för antalet examinerade. Vissa utbildningar styrdes även genom att antalet nybörjarplatser reglerades. Detta togs i stort sett bort under förra mandatperioden, framför allt utifrån ambitionen att uppnå ökad frihet för lärosätena. Signalerna från regeringen i och med budgetpropositionen för 2012 kan därför uppfattas som dubbla. Huvudbudskapet är att det är upp till varje lärosäte att själva avgöra vilka utbildningar man vill ge samt hur utbildningen ska dimensioneras. Men samtidigt genomförs en av de mer kraftfulla satsningar på enskilda utbildningar som gjorts under de senaste decennierna, genom vård- och civilingenjörssatsningarna. Denna satsning genomförs med hjälp av omflyttningar av befintliga platser. Det framgår inte av budgetpropositionen på vilka premisser omfördelningarna gjorts. Omflyttningen av platser tycks dock genomföras primärt utifrån antaganden om det framtida söktrycket.

Om regeringen vill satsa på vissa utbildningar genom att dra in medel från andra delar av sektorn är en central fråga givetvis vad dessa beslut grundar sig på. Hur avgör regeringen vilka utbildningar som är särskilt viktiga att prioritera? Hur kommer till exempel regeringen fram till att arbetsmarknaden behöver fler civilingenjörer och inte högskoleingenjörer? Om regeringen ska peka ut vissa utbildningar som extra värda att satsa på är det givetvis mycket viktigt att universitet och högskolor förstår hur regeringen kommer fram till sina beslut. Signalerna från regeringen kan nu också tolkas som att vissa typer av kurser och

³ Brandell, L. (2011). *Hur alarmerande är de minskande ungdomskullarna?*
www.lilahe.com

utbildningar, mer traditionellt kopplade till en bildningssträvan och ett livslångt lärande, inte längre ses som viktiga.

2.6 Samverkan och kunskapstriangeln

Sedan 1997 har det funnits ett uttryckligt krav i Högskolelagen att högskolor ska "samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet". Samverkansuppgiften har ibland refererats till som "den 3:e uppgiften". Detta är dock ett begrepp som är mindre lämpligt då samverkan inte ska ses som en egen verksamhetsgren utan som en naturlig utlöpare av lärosätenas kärnuppgift – att utbilda och forska. Lärosätenas roll som utförare av utbildning och forskning är väl etablerad i Sverige. Lärosätenas roll som samhällsaktör i allmänhet och innovationsdrivare i synnerhet är inte lika väldefinierat, men har kommit att hamna allt mer i fokus. Inte minst var detta tydligt i den senaste forskningspolitiska propositionen. Enligt högskolelagen ska nu lärosäten inte bara samverka med omgivande samhälle utan även verka för att forskningsresultat tillkomma vid lärosätet ska komma till nytta.

Få verksamheter inom svensk statsförvaltning har en så skiftande finansieringsbild som universitet och högskolor. När det gäller forskning och forskarutbildning har finansieringen från olika externa aktörer under lång tid ökat betydligt mer än de direkta statsanslagen. De externa medlen utgör nu mer än hälften av lärosätenas totala intäkter för forskning och forskarutbildning. De svenska lärosätena är således i hög grad beroende av externa medel och externa aktörer för att klara av sin forskning och forskarutbildning. Forskningens uppgift kan å andra sidan sett inte vara att ständigt optimera sina chanser att få externa medel. Forskarna får inte bara sträva efter att tjäna de aktuella forskningstrenderna och de för stunden förekommande behoven hos industrin. Forskningen måste även ges förutsättningar att röra sig i det stiglösa landskapet framför oss och fungera som förelöpare. Om inte våra lärosäten ges förutsättningar att göra detta – vem ska då göra det? Ett samhälle utan spejare och förlöpare lever mycket farligt.

Regeringen har i åtskilliga propositioner skrivit fram att lärosätena är helt centrala aktörer i innovationssystemet och en viktig motor i den nationella såväl som den regionala utvecklingen. Teknikbrostiftelser, holdingbolag och strategiska forskningsstiftelser har inrättats för att på olika sätt stödja samverkan mellan lärosätena och omvärlden. Fortbildning, vidareutbildning och uppdragsutbildning genomförs i samarbete med företag, myndigheter och andra organisationer och är ett viktigt instrument i ambitionerna för det livslånga lärandet. Utbildning anordnas inte längre bara på campus i Sverige utan distribueras i nya former – genom distansutbildning eller verksamhet i andra länder. Nya förväntningar och krav ställs och högskolan får en allt mer aktiv roll i samhällsutvecklingen och strävan efter en hållbar tillväxt.

Även inom EU betonas samverkan mellan utbildning, forskning och innovation allt mer, den s.k. kunskapstriangeln, och ökade krav ställs på att lärosätena ska ägna sig åt såväl utbildning som forskning och innovation. Detta är något som inte minst Sverige lyft fram under sitt ordförandeskap. Detta är även något som kom till uttryck i uppmaningen till landets lärosäten och forskningsfinansiärer att inkomma med strategier inför skrivandet av den kommande forsknings- och innovationspolitiska propositionen. Enligt regeringen är målet med kunskapstriangeln att universitet och högskolor genom utökad samverkan med näringsliv och det omgivande samhället ska öka den nationella konkurrenskraften och understödja den samhällsliga utvecklingen i stort. Målet med kunskapstriangeln är att innovationssystem ytterligare ska vässas så att investeringar som görs i utbildning och forskning får en bättre utväxling. Innovation förknippas ofta med produktutveckling och tekniska uppfinningar, men begreppet är vidare än så. Innovation är i grund och botten nya sätt att tänka och ny sätt att förhålla sig till och använda kunskap.

Sveriges konkurrenskraft och framtida tillväxt kopplas således samman med forskningen som utförs på lärosätena. Trots detta finns det än så länge ingen egentlig samlad samverkans- och innovationspolitik för universiteten och högskolorna. Målen är många och ambitionerna högtflygande, men vilka förväntningar som egentligen finns och hur målen kan nås har varit svårare att definiera. I grund och botten är det lärosätenas eget ansvar att hitta de mer konkreta och verksamhetsanpassade åtgärderna, men detta måste hela tiden ske med en funktionell uppbackning från statsmakten. Det finns även en risk med att allt för ensidigt koppla samman begreppen samverkan och innovation med varandra och se dem som synonyma. Detta riskerar att utarma samverkansuppgiften.

Kapitel 3

Konkurrens och samarbete – trender internationellt och nationellt⁴

Sverige är en del av det internationella högskolelandskapet och globaliseringen är en faktor som spelar en allt större roll. Det som sker i omvärlden, och då inte minst inom EU, kommer oundvikligen att påverka oss. De grundläggande utmaningarna är desamma för de flesta länderna. Därmed inte sagt att alla löser dessa utmaningar på samma sätt. Men det finns inte allt för många vägar att välja mellan så lösningarna tenderar att bli relativt lika i åtskilliga länder och för många lärosäten.

Den ekonomiska krisen som sköljde över världen hösten 2008 har bitit sig fast. Detta har lett till minskade anslag och minskade intäkter för högskolesektorn i många länder. I vissa länder, som Frankrike och Tyskland, har dock statsmakten strävat efter att skydda forskningen och den högre utbildningen från minskade statliga anslag. I de länder som genomfört neddragningar inom högskolesektorn har många lärosäten försökt att kompensera sig genom att öka antalet utländska betalande studenter och söka mer externa medel för sin forskning. I en del länder, inte minst i England, har avgifterna höjts och i andra diskuteras det att börja införa olika typer av nya avgifter.

3.1 Internationella trender

Förändringar av expansionen inom universitets- och högskolesektorn är den viktigaste och mest grundläggande drivkraften bakom åtskilliga av de förändringar som lärosäten nu genomgår. Det är två trender som möts och bryts mot varandra. Expansionen har avstannat i åtskilliga industriländer. Samtidigt ökar efterfrågan kraftigt på utbildning i Asien, Latinamerika och även Afrika och överskrider den inhemska tillgången. Detta skapar ett internationellt efterfrågetryck och en utbildningsmarknad. Denna utbildningsmarknad har framför allt byggts upp i Nordamerika och Australien. Dessa länder har haft liberala regler och mer eller mindre marknadsdrivna universitetssektorer som stimulerat och underlättat möjligheten att bygga upp en utbildningskapacitet som kan saluföras. I takt med minskade ungdomskullar världen över och utbyggnaden av den egna utbildningskapaciteten kommer denna marknad att minska.

⁴ Detta kapitel utgår från och bygger vidare på en rapport som författaren gjorde på uppdrag av Stockholms universitet; *SU+KI+KTH=? – En studie om förutsättningar för ett mer systematiserat samarbete mellan universiteten i Stockholm* (2011).

Strävan efter ökad autonomi är en annan väsentlig trend, inte minst i Europa. Allt fler länder går mot en mer anglosaxisk modell där relativt självständiga lärosäten sysslar både med utbildning och forskning. Det finns dock tecken på att denna autonomitrend har mattats av sedan finanskrisen 2008 och den efterföljande ekonomiska kräftgången. Många länder som tidigare talade sig varma för ökad autonomi har tystnat och tendensen går nu snarare mot ökad styrning och kontroll.

Strävan efter att uppnå en ökad profilering, att hitta sin speciella nisch där man kan bli ledande, är en stark och ihållande trend. Detta drivs framför allt av att konkurrensen om forskningsmedlen och studenterna blivit så mycket större. Men även det faktum att forskningsresurserna i ökad grad fördelas efter olika typer av kvalitetskriterier påverkar. De olika internationella rankinglistorna spelar även en allt större roll. Lärosätenas uppgift och ansvar som motorer för innovation och tillväxt blir också allt viktigare.

Allianser och fusioner

Skälen till varför lärosäten väljer fusioner, allianser och systematiserat samarbete varierar. I många av de internationella fusionsexemplen fanns tidigare ofta ett uttalat rationaliseringssyfte som en viktig drivkraft. En sammanslagning hade då som mål att minska utgifterna, t.ex. för administration. Men under den senare tiden har kvalitetsargumentet tagit över som det huvudsakliga skälet till fusion. Det drivande skälet vilar nu på antagandet att ett större och mer komplett lärosäte har bättre möjligheter att nå hög klass på sin utbildning och forskning. Utgångspunkten är den allt starkare betoningen på (forsknings)excellens som en förutsättning för att i en allt starkare konkurrens få tillgång till ekonomiska resurser, såväl som studenter och forskare.

Av den relativt omfattande internationella litteraturen om fusioner konstaterar Lars Geschwind och Göran Melin att det finns ett flertal olika slags fusioner.⁵ En typ av sammanslagning är när mindre lärosäten uppgår i större. Anledningen till dessa fusioner var i huvudsak strävan efter att uppnå volym och kritisk massa. Vid mindre lärosäten finns inte alla discipliner och det går därmed inte att utveckla forskning i det potentiellt fruktbara gränslandet mellan olika discipliner. En annan typ av sammanslagning är när relativt jämnstarka lärosäten genomför en fusion. Sådana fusioner motiveras inte minst av att olika lärosäten har olika vetenskaplig profil och därmed kan komplettera varandra genom en sammanslagning.

⁵ Geschwind, Lars., & Melin, Göran. (2011). *Linnéuniversitetets tillkomst – En studie av fusionsprocessen*. Faugert & Co Utvärdering AB.

I en studie, som har över tio år på nacken, tittade den norske forskaren Ole-Jacob Skodvin på de fusioner inom högskolesektorn som då hade skett⁶. Han menar att det går att särskilja de fusioner som var styrda av statsmakterna och de som var initierade av lärosätena själva. De egeninitierade sammanslagningarna hade ofta bättre förutsättningar att lyckas. Skodvin poängterade även att likhet i organisation, styrka och status inte alls behöver ge de bästa förutsättningarna för en lyckad fusion. Snarare var det tvärtom – lärosäten med olika profil och styrkeförhållanden hade bättre förutsättningar att kunna genomföra en fungerande fusion. En viktig faktor för en lyckad fusion var även fysisk närhet, dvs. att lärosätena inte låg allt för långt ifrån varandra. Eric Beerkens, en nederländsk universitetsforskare, är inne på samma linje⁷. En viktig slutsats är att man bör använda och bejaka skillnaderna i verksamheten snarare än att försöka undanröja dem. Beerkens fallstudier av internationella nätverk visar samtidigt att det inte finns någon enkel väg till framgång.

Exempel på internationella allianser och fusioner

Den mest framgångsrika alliansen i Europa är troligen University of London som efter Open University är Storbritanniens största universitet med över 160 000 studenter. Sammanslutningen består av 19 fristående och självständiga Colleges och en rad andra anknutna institut. De mer kända lärosätena i alliansen är Kings College, London Business School och London School of Economics. University of London har även inrättat ett antal gemensamma elitforskningsinstitutioner s.k. *School of Advanced Study* där de olika lärosätena i alliansen lägger samman utvalda delar av sin kompetens för att erbjuda attraktiva utbildningar. Denna allians fungerar inte minst som en sammanhållen portal för internationella studenter.

Utanför Europa är utan tvekan University of California den mest kända alliansliknande sammanslutningen av lärosäten. University of California kan dock egentligen inte riktigt jämföras med andra universitetsallianser då universitetet snarare utgör ett helt eget system styrt av ett eget regelverk. Universitetet har dock på många sätt en alliansliknande konstruktion med tio campus som var och en har en egen långtgående självständighet. Det är värt att notera att dessa universitetsmiljöer omgärdas av lagar och förordningar som gör det möjligt för den centrala och gemensamma alliansledningen att fatta egna och självständiga beslut i ett antal frågor. Denna möjlighet finns inte i svensk författning för statliga myndigheter.

⁶ Skodvin, Ole Jacob. (1999). Mergers in Higher Education – Success or Failure? *Tertiary Education and Management*, 5, 65–80.

⁷ Beerkens, Eric., & Derwende, Marijk. (2007). The paradox in international cooperation: Institutionally embedded universities in a global environment. *Higher Education*, 53, 61–79.

Systematiserade samarbeten och allianser upplevs dock av allt fler regeringar och lärosäten som otillräckliga i förhållande till det man vill uppnå. Under de senaste tio åren har därför ett växande antal fusioner genomförts i Europa. I Manchester gick 2004 två universitet i staden ihop och bildade University of Manchester. I Wales har det skett flera universitetssammanslagningar under de senaste åren och fler är att vänta. Även Skottland kommer att inleda en liknande process för sina lärosäten. I Tyskland fusionerade Universität Karlsruhe, Forschungszentrum Karlsruhe och Kernforschungszentrum Karlsruhe under 2009. På Irland har de fyra tekniska högskolorna gått samman till ett gemensamt universitet. Även i Frankrike har sammanslagningar skett och fler ar troligen på gång. Åtskilliga fusioner har genomförts i de nordiska länderna.

Samarbete och sammanslagningar i Norden

De nordiska länderna liknar varandra på många sätt och utgör därför intressanta jämförelseobjekt. Universiteten och högskolorna har bedrivit sin verksamhet i myndighetsform med en relativt stark central styrning från statsmakten. Lärosätena har därmed spelat en viktig roll för de nordiska ländernas regeringar i strävan att påverka samhällets utveckling. En annan intressant och viktig gemensam grund ar hur de nordiska länderna påverkades av den djupa ekonomiska kris som drabbade flertalet europeiska länder i början av 1990-talet.

Denna kris var något av ett uppvaknande i insikten att en annan ekonomisk ordning nu radde – en ekonomisk ordning som kom att kallas för kunskaps-samhället. Det kunskapsintensiva samhället kräver en allt mer utbildad arbetskraft vilket har resulterat i en kraftig utbyggnad av den högre utbildningen och satsning på forskning och innovation. I kunskaps-samhället kom universiteten allt mer i fokus för olika typer av samhällsutvecklande projekt. Lärosäten används som sociala forandningsverktyg i att skapa ett jämlikare samhälle och som krockkudde nar hög ungdomsarbetslöshet uppstår. Den dominerande strävan är emellertid att använda lärosäten till drivhus för innovation och näringslivsutveckling. Detta har inte minst varit påtagligt för utvecklingen i Finland.

När de gäller sammanslagningar har det skett många och konkreta förändringarna i våra nordiska grannländer. Utvecklingen har fått flera påtagliga konsekvenser och drivits längre och hårdare än i Sverige, där de danska fusionerna tillhör de mera omfattande och uppmärksamade. I Finland har utvecklingen gått i samma riktning där bildandet av Aaltouniversitetet fått mest uppmärksamhet. Även i Norge har sammanslagningar av lärosäten skett under de senaste åren och fler ar på gång.

Danmark

Det danska utbildningssystemet har varit, vilket det till många delar fortfarande är, ett differentierat system uppdelat i tre olika institutionella system. De tre

olika systemen är skilda genom utbildningarnas längd, inriktning och antagningskrav. De längre akademiska utbildningarna har enbart bedrivits vid något av de tidigare tolv universiteten, medan ett mycket stort utbud av både smalare och bredare professionellt inriktade högskolor har erbjudit korta respektive medellånga utbildningarna. Danmark har dock strävat efter att skapa ett mindre differentierat system. Inte minst ledde systemet till starka spänningar mellan högskolorna och universiteten. Många av de professionella högskolorna var också alltför små och sårbara.

Den uppmärksammade sammanslagningen av lärosäten var en del av ett större reformarbete. Detta var en process som initierades och leddes av ministeriet och vetenskapsministern, men det var lärosätena själva som i huvudsak bestämde vilka de skulle gå samman med. Förändringsarbetet bedrevs snabbt under 2006 och resulterade i att de tidigare 25 forskningsinstitutionerna (universitet och institut) reducerades till elva universitet. Ett starkt skäl till varför det gick så snabbt var att inget lärosäte ville riskera att hamna på efterkälken eller bli lämnad kvar på bänken när processen drog igång. Sammanslagningarna innebar att Danmark nu har tre stora flerfakultetsuniversitet – Köpenhamns universitet, Aarhus universitet och Danmarks Tekniska Universitet. Man har också fått tre medelstora flerfakultetsuniversitet och två mera specialinriktade universitet. Troligtvis är fler sammanslagningar på gång.

Norge

Norge har genomgått en liknande expansion av sin utbildning som de andra nordiska länderna. Norge har skapat ett system där yrkeshögskolor, högskolor och universitet inte hålls åtskilda – ett system som därmed liknar det svenska. Det innebär bl.a. att den norska högskolesektorn (likt den svenska) generellt sett blivit mer forskningsorienterad än i flertalet andra länder. Detta har i sin tur lett till att flera högskolor strävar efter universitetsstatus. Under det senaste decenniet har reformerna allt mer kommit att utgå från globaliseringen och den högre utbildningen och forskningens betydelse för landets innovationsklimat och internationella konkurrenskraft. Detta har lett till diskussioner och krav på fördjupat samarbete mellan områden och lärosäten, tydligare arbetsfördelning, fokus på kritisk massa, höjd kvalitet, ökad genomströmning och ökad autonomi.

Den starkaste drivkraften bakom det ökade samarbetet och viljan att gå samman är strävan efter att få ackrediteras som universitet och få rätten att utfärda doktorexamen. Den allt hårdare konkurrensen om studenter, forskningsresurser och personal kräver också ett ökat samarbete. Högskolan i Oslo och högskolan i Akershus har från 1 augusti 2011 bildat ett nytt gemensamt lärosäte med namnet Høgskolen i Oslo og Akershus. Andra lärosäten som är aktuella för sammanslagningar är bl.a. högskolan i Staffeldtsgate och Mediehøgskolen Gimlekollen, högskolorna i Tromsø, Trondheim, Vestfold och Buskerud samt Innlandsuniversitetet.

Finland

Det finska universitets- och högskolesystemet är binärt och består av två parallella sektorer – Universiteten och Yrkeshögskolorna. Samtidigt har det funnits en medveten strävan efter att inte låta de två sektorerna glida isär. Den kraftiga studentexpansion, som även Finland upplevt, återfanns framför allt inom Yrkeshögskolorna. En utvecklingsplan som presenterades 2006 menade att det inte borde etableras några nya institutioner eller lärosäten och att de befintliga istället borde reorganiseras och fusioneras till större enheter. Den finska regeringen menar att högskolornas resurser behöver koncentreras till större helheter genom nätverksbildning och sammanslagningar samt effektivare ledarskap och kontinuerlig utvärdering av verksamheten.

I den nya högskolestrukturen, som ska vara i fullt bruk 2012, är målet att det ska finnas färre universitet och yrkeshögskolor. Profilen ska vara klarare och enhetsstrukturerna ska samlas till större och mera slagkraftiga helheter.

Ett led i denna politik var bildandet av Aaltouniversitetet, bestående av Helsingfors handelshögskola, Konstindustriella högskolan och Tekniska högskolan, som inledde sin verksamhet den 1 januari 2010. Ytterligare en finsk fusion skedde samtidigt: universiteten i Joensuu och Kuopio fusionerades och bildade University of Eastern Finland. Fler strukturella samarbeten och fusioner är på gång.

3.2 Sammanslagningar i Sverige

Statsmakterna i Sverige har på olika sätt, och i allt tydligare ordalag, uppmanat högskolorna att öka sin samverkan med andra lärosäten. Färre lärosäten och fler fusioner är även en rekommendation som kommit från flera tunga aktörer inom högskolesektorn, t.ex. Högskoleverket och Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA)⁸. I budgetpropositionen för 2012 tar regeringen ett steg längre än tidigare och går från retorik till handling. De lärosäten som är villiga att gå igenom en sammanslagning är nu utlovade pengar.

Sammanslagningar över tid

Det har alltid funnits samarbeten mellan lärosäten, nationellt såväl som internationellt. Vid uppbyggandet av högskolorna och de nya universiteten har det också snarare varit regel än undantag med sammanslagningar av olika typer av utbildningsanordnare, som t.ex. lärar- och vårdhögskolor samt olika former av yrkesutbildningsutförare. En besläktad trend, som löpt parallellt, har varit att slå ihop ämnen och mindre institutioner till större enheter. De bakomliggande skälen och motiven har varit effektivitetsvinster, stordriftsfördelar, en kvalitetshöjning och en önskan att kunna attrahera mer externa medel. En viktig drivkraft,

⁸ IVA. (2006). *Framtidens universitet – Syntesrapport*. s. 43.

vid de större sammanslagningarna och bildandet av stora tema- och centrum-bildningar, är strävan efter tvär- och mångvetenskapliga miljöer.

Många av de högskolor som bildades utifrån 1977 års reform var sammanslagningar av olika typer av lokala utbildningsanordnare. Högskolor som byggdes upp därefter har också oftast bildats av en sammanslagning av olika utbildningsaktörer. På sätt och vis var inkorporerandet av Lärarhögskolan i Stockholm med Stockholms universitet en fortsättning på denna rörelse. Bildandet av Linnéuniversitetet markerade dock något nytt i det svenska högskolelandskapet. Nu var det två självständiga myndigheter som upplöste sina organisationer och bildade en ny myndighet. Därefter följde sammanslagningen av Teaterhögskolan och Dramatiska institutet, som genomfördes på ett liknande sätt.

Linnéuniversitetet

I januari 2006 skrev Blekinge Tekniska högskola, Växjö universitet och Högskolan i Kalmar ett treårigt avtal med ambitionen att utveckla samarbete lärosätena emellan. Lärosätena förband sig att tillsammans under vart och ett av de tre åren sammanlagt avsätta fyra miljoner kronor för detta samarbetsprojekt. De tre lärosätena antog namnet *Akademi Sydost*. Detta projekt styrdes genom en styrgrupp som bestod av rektorerna för lärosätena, förvaltningscheferna och studentrepresentanter. Ett särskilt kansli inrättades och en projektledare utsågs. Under det första året genomfördes ett flertal utredningar med förslag på tänkbara gemensamma satsningar, varav några också blev verklighet, bland annat en forskarskola i matematisk modellering och en gemensamt organiserad yrkeslärarutbildning.

Styrgruppen hade dock problem att ta egna beslut. Enligt gällande regler för statliga myndigheter kan inte ett lärosäte ge bort en del av sin beslutsrätt till något annat externt beslutande organ. Parterna hemställde därför till regeringen om att inom ramen för en försöksverksamhet få inrätta gemensamma fakultetsnämnder. Denna förfrågan avslogs.

Inför treårsperiodens utgång beslutade styrelsen för Blekinge Tekniska högskola att hoppa av samarbetet. De två resterande lärosätena fortsatte på den inslagna vägen och skickade en skrivelse till regeringen med förslag om att få bilda ett nytt universitet. Regeringen konstaterade att en sammanslagning innebar "en förbättrad kvalitet i utbildning och forskning, ökar universitetets attraktionskraft och tillvaratar de båda lärosätenas utvecklingsmöjligheter och att detta på sikt leder till en effektivisering av verksamheten"⁹. För denna fusion anslog regeringen sammanlagt 60 miljoner kronor.

I Lars Geschwinds och Göran Melins studie om det första året som nytt universitet framkom att den mest uppenbara drivkraften var forskningen och förhopp-

⁹ Dir. 2008:146.

ningar om högre kvalitet, kritisk massa inom fler områden och ökade möjligheter när det gäller att få externa anslag.¹⁰ Det nya kvalitetsbaserade resursfördelningsystemet spelade även en viktig roll för beslutet att fusionera. Men även inom den grundläggande utbildningen önskade man, genom sammanslagningen uppnå ett bredare utbud och fler kombinationsmöjligheter, som ska göra det nya universitetet till ett mer attraktivt alternativ för studenter, svenska såväl som internationella.

Lärosätena som uppgick i Linnéuniversitetet uppfattades som komplementära, de delar som fanns i Kalmar fanns inte i Växjö och vice versa. Detta upplevdes som en fördel vid den faktiska sammanslagningen. På ett övergripande plan handlade det om att skapa ett mer komplett lärosäte. Inte minst uppfattades det som viktigt att stärka kopplingen mellan utbildning och forskning inom fler områden. Det fanns vissa områden som behövde stärka sin forskningsanknytning medan andra områden behövde ett större studentantal.

I Geschwinds och Melins studie framkom även att ledarskapets betydelse har varit stort. Den drivkraft och vilja som tydligt uttrycktes av chefer och ledare har starkt bidragit till att fusionen blivit av. Inte minst var rektorernas agerande och samsyn avgörande. Den interna förankringen tog lång tid, vilket var ett medvetet beslut av de dåvarande rektorerna. En del externa aktörer hade i början svårt att förstå att processen skulle behöva ägnas så mycket tid. Studien framhåller dock att det har bidragit till att projektet gick att realisera relativt smärtfritt.

¹⁰ Geschwind, Lars & Melin, Göran. (2011). *Linnéuniversitetets tillkomst – En studie av fusionsprocessen*. Faugert & Co Utvärdering AB.

Kapitel 4

Högskolan i Borås och omgivande lärosäten

Västra Götalandsregionen är tillsammans med region Skåne de första två regionerna i Sverige. Dessa bildades 1999. Regionen Västra Götaland har ett bredare ansvar än landstingen och ansvarar inte bara för hälso- och sjukvård utan även för utveckling och tillväxt. Västra Götaland har ambitionen att utvecklas till en väl sammanhållen region. Det förutsätter att delarna samspelar och förstärker varandra och bidrar till en konkurrenskraftig helhet med hållbar tillväxt, välfärd, bra utbildningar och god miljö. I Västra Götalandsregionens vision¹¹ framhålls att: ”En hög nivå inom utbildning och forskning är en av de långsiktigt viktigaste frågorna för Västra Götalands utveckling.”

Regionen Västra Götaland har fem lärosäten samt SLU Skara. Chalmers tekniska högskola och Göteborgs universitet har säte i Göteborg och har egen rätt att utfärda forskarexamina och en omfattande egen forskning. Dessa båda lärosäten har rötter i 1800-talet och täcker tillsammans in i stort sett hela spektret av forsknings- och utbildningsämnen. Vid sidan av dessa universitet har regionen tre högskolor som vuxit fram de senaste decennierna: Högskolan i Borås, Högskolan i Skövde och Högskolan Väst. De är väl förankrade i tre delregioner utanför Göteborg: Sjuhärad, Skaraborg och Fyrbodal.

I detta kapitel presenteras framför allt Högskolan i Borås. Av naturliga skäl är det Högskolan i Borås som är i centrum för denna rapport. Högskolan i Skövde och Högskolan Väst får även en lite längre beskrivning av sin verksamhet. Dessa tre högskolor står inför utmaningar som till många delar är besläktade. De två universiteten i Göteborg presenteras mycket kort. Högskolan i Halmstad och Högskolan i Jönköping angränsar till Västra Götaland och presenteras därför också helt kort. Sist presenteras några samarbetsprojekt som finns mellan de berörda högskolorna.

4.1 Högskolan i Borås

Högskolan i Borås etablerades 1977. På plats fanns då Förskollärarseminariet, Bibliotekshögskolan, Textilinstitutet, Sjuksköterskeskolan samt Väfskolan, som grundades redan 1866. Alla dessa verksamheter är inkorporerade i högskolan. 1982, när högskolans verksamheter fick gemensamma lokaler tillkom ingenjörsutbildningarna och ekonomiutbildningarna.

¹¹ Vision Västra Götaland. (2005). *Det goda livet*.

Högskolan i Borås presenterar sig som ett professionslärosäte och samverkan är en central dimension i högskolans arbete och självbild. Detta innebär att högskolan eftersträvar definierade samarbeten med det omgivande samhället och bedriver utbildning och forskning i nära samarbetet med aktörer utanför högskolan. Utbildningarna har som mål att leda till relevanta och stimulerande arbetsuppgifter för de examinerade studenterna. Forskningen inkluderar hela kedjan från teori till tillämpning och uppföljning av forskningsresultat i professionerna. Utbildning och forskning vid ett professionslärosäte befinner sig i skärningspunkten mellan akademi och arbetsliv och utbildningarnas upplägg såväl som forskningsområden formuleras utifrån denna utgångspunkt.

Högskolan i Borås omsatte 575 miljoner kronor 2010. Myndighetskapitalet uppgick vid utgången av 2010 till närmare 100 mkr och ekonomin är i balans. Detta gör lärosätet till en av de mest ekonomiskt stabila högskolorna i landet. Utbildning på grundnivå och avancerad nivå omsatte drygt 482 mkr, medan forskning och utbildning på forskarnivå redovisade en omsättning på 94 mkr. Inom den grundläggande högskoleutbildningen fanns 6 775 helårsstudenter och 5 529 helårsprestationer. Antalet avlagda examina var totalt 2 001 och prestationsgraden var 82 procent. Under 2010 hade Högskolan i Borås totalt 80 doktorander, varav 59 procent var kvinnor. Antalet anställda vid högskolan var knappt 680 personer. Av dessa var 58 procent kvinnor. Av de anställda lärarna var hälften disputerade. Under de senaste åren har antalet doktorander ökat medan antalet adjunkter minskat.

På campusområdet finns fem av sex institutioner, administrativa och tekniska avdelningar, studentkår samt Bibliotek & läranderesurser. Ett par stenkast bort ligger Institutionen Textilhögskolan. På campusområdet finns förutom en konferenslokal med 700 platser och lektionssalar även laboratorier, datorsalar och övningslokaler. Den sammanlagda ytan är drygt 52 000 kvadratmeter. När Simonsland blir en del av högskolans campus kommer Textilhögskolan att flytta till dessa lokaler. Därmed samlas all utbildning och forskning samt en Science Park inom samma geografiska område.

Utbildning

Högskolan ger utbildning från grundnivå till utbildning på avancerad nivå inom samtliga av högskolans sex definierade områden samt har rättigheter att utfärda masterexamen inom fem av dem. Inom ramen för dessa områden erbjuder högskolan tretton magister- respektive åtta masterprogram. Som ett komplement till programutbildningarna finns inom respektive område ett brett utbud av fristående kurser som ger breddning och fördjupning. Högskolans utbildningsutbud utgörs primärt av professionsinriktade programutbildningar på grundnivå och avancerad nivå. Dessa har direkt koppling till högskolans forskning, inom sex områden:

- Biblioteks- och informationsvetenskap
- Handel och IT
- Lärarutbildning och pedagogisk yrkesverksamhet
- Teknik
- Textil och mode
- Vård och omsorg.

Biblioteks- och informationsvetenskap har Sveriges största utbildning och forskning i biblioteks- och informationsvetenskap och är nationellt ledande. Vid Bibliotekshögskolan finns program och kurser som leder till flera yrken, i första hand bibliotekarie, webbredaktör samt yrken inom media och litteratur. Ett större antal fristående kurser erbjuds som fortbildning och fördjupning för yrkesverksamma. 2010 fanns 698 helårsstudenter inom området. Närmare 6 000 personer sökte samma år till utbildningar inom området.

Inom området *Handel och IT* ges utbildningar i ekonomi och informatik upp till masternivå samt utbildningar där dessa ämnen kombineras. Det ges även utbildningar till fastighetsmäklare och systemvetare. Antalet helårsstudenter var 2010 1 304 medan det totala sökantalet inom området var över 13 000.

Högskolan fick 2010 examensrättigheter inom *lärarutbildningen* för ett antal examina; förskolläraryxamen, grundläraryxamen med inriktning mot fritidshem, F-3, 4-6, 7-9 samt ämnesläraryxamen för arbete i gymnasieskola inom ämnena matematik och kemi. Därutöver finns utbildning inom pedagogiskt arbete och till organisations- och personalutvecklare. Inom området erbjuds även utbildningar på avancerad nivå med möjligheter till magisterexamen i utbildningsvetenskap, pedagogiskt arbete och arbetsvetenskap samt möjligheter till masterexamen inom ämnet pedagogiskt arbete. Det finns 1 600 helårsstudenter inom området och totalt antal sökande var 2010 strax över 5 000.

Området *Teknik* erbjuder utbildningar för högskoletekniker och högskoleingenjörer. Den senare utgör en av de större i landet. Magister- och masterprogram har en tydlig internationell profil. Inom området finns även ettåriga basårutbildningar och distansutbildningar. 2010 fanns 1 226 helårsstudenter och det totala söktrycket var nästan 6 300 personer.

Området *Textil och mode* utgör ett nationellt centrum för utbildning och utveckling. Vid högskolan finns unika resurser i form av verkstäder, maskinpark och laboratorier. Utbildningar ges upp till magister- respektive masternivå inom design, ekonomi och teknik och det finns ett brett utbud av engelskspråkiga kurser. Olika former av vidareutbildning ges. Under fem år har studentantalet mer än fördubblats och uppgick 2010 till strax över 1 000 helårsstudenter. Sök-

trycket är mycket högt och närmare 19 000 sökte utbildningar inom detta område.

Inom området *Vård och omsorg* ges i huvudsak sjuksköterskeutbildning. Därutöver ges barnmorskeutbildning samt ett bredare urval av specialistsjuksköterskeutbildningar. Ämnet vårdvetenskap kan studeras upp till magisternivå. Flera av utbildningarna erbjuds även på distans. Antalet helårsstudenter var 2010 932 och totalt antal sökande var 7 800 personer.

Forskarutbildning och forskning

Högskolan fick under 2010 klarstecken av Högskoleverket att examinera på forskarnivå inom tre områden, varav ett fick både generell och konstnärlig examina.

Dessa var:

- Biblioteks- och informationsvetenskap
- Resursåtervinning
- Textil och mode (både generell och konstnärlig examen)

Inom områdena Lärarutbildning och pedagogisk yrkesverksamhet och Integrerad vårdutveckling fick ansökningarna om examensrättigheter på forskarnivå avslag. En ansökan inom området Handel och IT har lämnats in till Högskoleverket.

Högskolans tidigare strategi, när egna examensrättigheter saknades, var att bedriva forskarutbildning genom olika former av allianser. Högskolan bedrev genom avtal med Göteborgs universitet landets största forskarutbildning i Biblioteks- och informationsvetenskap. Genom andra avtal och i samarbete med Göteborgs och Karlstads universitet samt Linnéuniversitetet bedriver högskolan även forskarutbildning inom Integrerad vårdutveckling samt inom Lärarutbildning och pedagogisk yrkesverksamhet. I ett samarbete mellan lärosätena i Västsverige bedrivs en forskarskola inom informatik. Doktorander kopplade till Borås deltar även i nationella och nordiska forskarskolor.

Högskolan har konsekvent utvecklat ett antal väl avgränsade forskningsområden och inom dessa eftersträvat en nationellt och internationellt framstående position. De utgörs av sex områden som även definierar den grundläggande utbildningen och utbildning på forskarnivån. Bakom skapandet av dessa områden ligger verksamhetsidén att så optimalt som möjligt utnyttja de begränsade resurser som finns för att skapa en tydlig profilering av utbildning och forskning.

Strategi och framtid

Nuvarande Forsknings- och utbildningsstrategi lämnades till regeringen 2008 inför den senaste forsknings- och innovationspolitiska propositionen. Denna

strategi¹² säger att högskolan ska ”vara ett nyskapande professionslärosäte som i partnerskap med näringsliv, kulturliv och offentlig verksamhet bedriver utbildning och forskning av hög kvalitet och tydlig samhällsrelevans”. I strategin är således professionstanken central. Strategin var i mångt och mycket även styrd och färgad av strävan efter att bli universitet.

Inom respektive forskningsområde finns ett eller flera definierade forskningsprogram, som ska löpa över minst fem år. Dessa program ska i möjligaste mån byggas upp med flervetenskapligt sammansatta forskargrupper. I genomförandet av dessa program ska nära samverkan med relevanta professioner, forskningsinstitut och andra organisationer i det omgivande samhället eftersträvas.

I forsknings- och utbildningsstrategin slogs fast att högskolan önskade en fortsatt expansion av utbildningen och har som mål att utveckla nya utbildningsområden. Kvalitetssäkring och kvalitetsutveckling ska stå i centrum för all verksamhet. En direkt koppling mellan forsknings- och professionsanknytningen och kvalitetsarbetet pekades ut. All utbildning ska kännetecknas av ett inflöde av idéer och aktuella problem från arbetslivet samtidigt som vetenskapliga kärnvärde ska bestå.

Forsknings- och utbildningsstrategin har därefter preciserats i två dokument – *Det kompletta professionslärosätet*¹³ och *Mål och strategier*¹⁴. Dessa dokument har tagits av högskolans styrelse och innehållit närmare preciseringar av den ursprungliga strategin. De nya dokumenten innehåller dock inte bara preciseringar utan även glidningar i mål såväl som nya ställningstaganden. Dessa två dokument, som relativt tydligt är kopplade till varandra, är snarare en ny forsknings- och utbildningsstrategin än en vidareutveckling av den tidigare.

I dokumentet *Det kompletta professionslärosätet* är, inte helt förvånande, professionstanken fortsatt helt central inom utbildning och forskning. Verksamheten ska präglas av ambitionen om tydlig professionsanknytning och samhällsrelevans. Samtidigt ska det även finnas en bildningssyn som förvaltar kultur- och lärdomsarbetet. Hur professionsambitionen ska uppnås utpekade av åtskilliga konkretiserade strategier, men hur bildningsmålet ska uppnås är det svårare att utläsa. Detta dokument präglas dock i stor utsträckning av att det vid denna tid stod klart att universitetsansökan inte skulle behandlas, men att det fanns en möjlighet att få examensrätt inom forskarutbildningen i avgränsade områden. De tidigare åtta utpekade områdena för utbildning blev kondenserade till sex områden för utbildning och forskning. Målet var även att samtliga sex områden skulle ansöka om examensrätt för utbildning på forskarnivå. Fler utbildningar på

¹² Dnr. 310-07-69.

¹³ Dnr. 473-09-60.

¹⁴ Dnr. 366-11-101.

avancerad nivå skulle skapas inom områdena. Även forskningen skulle centreras till de utpekade områdena.

Dokumentet *Mål och strategier* är på många sätt en utveckling av *Det kompletta professionslärosätet*. I denna strategi riktas blicken i större utsträckning mot nationella och internationella skeenden. Det talas om behovet av internationella samarbeten, något som för all del även fanns med i tidigare dokument. Det nya är att det talas om behovet av strategiska akademiska allianser – att på regionalt, nationellt och internationellt plan delta i strategiska allianser med andra lärosäten som kompletterar och utvecklar den egna verksamhetsidéen. Nytt är även att lyfta fram behovet av att stödja och stärka ledarskapet på alla nivåer inom verksamheten.

4.2 Högskolan i Skövde

Högskolan i Skövde grundades 1977 och fick högskolestatus 1983. Den ämnesmässiga inriktningen var från början mot ingenjörsvetenskap, datavetenskap och ekonomi. Under 1980-talet expanderade verksamheten kraftigt och på 1990-talet tillkom utbildningar inom humaniora, samhällsvetenskap, juridik och naturvetenskap. Vård- och lärarutbildningar tillkom 1999. Under 2010 hade högskolan 454 heltidsekvivalenter anställda varav drygt 260 utgjordes av lärarpersonal. Andelen disputerade lärare uppgick till drygt 50 procent. Högskolan arbetar aktivt med att nyttogöra forskningsresultat, examensarbete och andra studentprojekt och entreprenörskap ska genomsyra all verksamhet.

De sammanlagda intäkterna till högskolan var 2010 403 miljoner kronor. Av dessa utgjorde lite drygt 300 mkr anslag till grundutbildningen. Anslaget till forskning och forskarutbildning uppgick till nästan 82 miljoner kronor och av dessa utgjorde närmare 44 mkr av externa anslag. Detta innebar en anslagsökning med 15 procent i förhållande till året innan. Stiftelsen för Kunskaps- och Kompetensutveckling (KK-stiftelsen) har beviljat högskolan att vara en fullvärdig KK Miljö vilket innebär ett långsiktigt ekonomiskt stöd av stiftelsen. Resultatet för högskolans samlade verksamhet var minus 6,7 miljoner kronor och myndighetskapitalet uppgick vid utgången av 2010 till 39 miljoner kronor.

Utbildning

För året 2010 uppgick antalet helårsstudenter till 4 475 och antalet helårsprestationer var knappt 3 500. Andelen kvinnliga studenter var 60 procent. Utbildningsutbudet består av ett femtiotal utbildningsprogram på grundnivå och drygt ett tjugotal program på avancerad nivå. Utbildningarna ska utgå från verkligheten i dagens behov och morgondagens visioner och vara nära kopplade till det omgivande samhället. Genom mentorskapsprogram, exjobbsexpo och andra aktiviteter eftersträvas att studenterna får en möjlighet att under studietiden knyta värdefulla kontakter med arbetslivet.

Högskolan har sedan mitten av 1990-talet i första hand varit inriktad på utbildningsprogram, men andelen som läser fristående kurser har ökat. Lärosätet var en av de första högskolorna som aktivt och tidigt utvecklade kortare ingenjörstudier. Att erbjuda utbildning som passar arbetsmarknadens behov har länge varit en viktig strategi. Tyngdpunkten finns i de yrkesinriktade utbildningarna, men utbudet uppvisar en relativt stor bredd som omfattar beteendevetenskap, data, ekonomi och samhällsvetenskap, humaniora, naturvetenskap, teknik och undervisning. Även utbudet av distansutbildning har vuxit.

Efter att återfått den tidigare indragna examensrätten för sjuksköterskeutbildningen har denna utbildning åter börjat anta nya studenter. Vid sökande om examensrätt inom den nya lärarutbildningen fick högskolan examensrätt för yrkeslärare, men avslag för tre andra examensrättigheter.

Forskarutbildning och forskning

Forskningen utförs inom tre forskningscentrum: Forskningscentrum för informationsteknologi; Forskningscentrum för systembiologi samt Forskningscentrum för virtuella system. Det finns planer på att bygga upp ett fjärde centrum inom området Välbefinnande. Vid högskolan är forskningen inriktad mot utveckling och användning av avancerade informationstekniska system och modeller prioriterad. Högskolan bedriver även forskning inom vissa andra områden med relevans för den utbildning som bedrivs.

Målet med högskolans forskning är att bedriva högkvalitativ verksamhet och att producera forskningsresultat som är till direkt gagn för det omgivande samhället. Som ett komplement till de teoretiska forskningsresultaten utvecklas därför olika typer av demonstratorer som visar hur forskares arbete kan användas i praktiken. Gothia Science Park är en teknik- och forskningspark som är uppbyggd för att kunna ta tillvara på forsknings- och utvecklingsprojekt, forskningsresultat, utvecklingsidéer och studenter från Högskolan i Skövde. Gothia Science Park består av fem fastigheter och har en yta på tillsammans mer än 12 000 kvadratmeter. Inom ramen för denna park har Portalen skapats, en forsknings- och innovationsmiljö i direkt anslutning till högskolan.

Från den 1 januari 2011 har högskolan examensrätt på forskarnivå inom Informationsteknologi. Antalet doktorander var 2010 66 personer. Av dessa är 14 adjunkter med utrymme för forskarutbildning inom sin tjänst.

Strategi och framtid

Högskolans styrelse fastställde 2006 en övergripande strategi – *Vision 2012*. Denna vision tar sin utgångspunkt i att studenten ska vara i fokus och att det kontinuerligt skapas unika utbildningar med hög kvalitet. Dessa ska svara mot omvärldens behov av nya utbildningar. Forskningen ska vara profilerad till starka miljöer som är nationellt ledande och internationellt konkurrenskraftiga

samt bidrar till utvecklingen av näringsliv och samhälle. Högskolan ska ha effektiva innovationssystem som uppmuntrar och stöttar studenter och personal att förverkliga sina idéer och starta egna företag

Av forskningsstrategin för 2008-2012 framgår att högskolan ska vara en forskande högskola. De starka och profilerade forskningsmiljöerna ska vara konkurrenskraftiga och efterfrågade av omvärlden. Utbildningen på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå ska ges inom dessa profilområden. Arbetet med att bygga upp starka och tydliga profilområden ska fortsätta. Forskarutbildning ska bedrivas i egen regi inom högskolans forskningscentrum. Enligt forskningsstrategin ska omfattningen och finansieringen av forskning öka och uppgå till 150 miljoner kronor 2012.

Strategin för utbildning på grundnivå och avancerad nivå 2010-2015 ska ligga till grund för högskolans verksamhetsplanering. Enligt strategin ska lärosätet bygga på fem grundpelare – datavetenskap, ekonomi, ingenjörsvetenskap, lärarutbildning och vårdutbildning. Dessa pelare är inte jämstarka. IT-profilen står i centrum och all annan utbildning ska ha en integrerad IT-profil. Samtliga utbildningsprogram ska även innehålla moment av samverkan med näringsliv, offentlig och annan extern verksamhet. Alla utbildningar ska ha en kritisk massa vad gäller lärarkompetensen och studentvolymen. Samverkan mellan ämnen och miljöer ska eftersträvas. Studentvolymen ska växa för att kunna bära en större infrastruktur för lärarstöd och kvalitetssäkring. I strategin påpekas att en viktig utmaning är att utveckla framgångsrik samverkan med andra lärosäten.

4.3 Högskolan Väst

Högskolan Väst etablerades 1990 under namnet Högskolan i Trollhättan/Uddevalla. Verksamhet bedrevs både i Trollhättan, Vänersborg och Uddevalla med rektor och förvaltning placerade i Trollhättan. Chalmers tekniska högskola, Göteborgs universitet och Högskolan i Karlstad hade sedan flera år före etableringen bedrivit högskoleutbildning på de tre orterna. År 2000 införlivades Hälsohögskolan Väst i Vänersborg med Högskolan i Trollhättan/Uddevalla.

Högskolans styrelse beslutade 2003 att samla hela verksamheten till en ort. Högskolan antog namnet Högskolan Väst i januari 2006 i samband med att byggnationen för ett samlat campus i Trollhättan startade.

Högskolans institutioner är institutionen för ekonomi och IT, institutionen för individ och samhälle, institutionen för ingenjörsvetenskap och institutionen för omvårdnad, hälsa och kultur. Utbildningsutbudet är i stor utsträckning inriktat mot ett antal yrkesområden. Huvuddelen av programutbildningarna ledande till kandidatexamen. De sammanlagda intäkterna för 2010 var nästan 400 mkr och av dessa gick 75 mkr till forskning och forskarutbildning. Vid lärosätet finns strax över 500 anställda.

Utbildning

De senaste årens studentexpansion har inneburit att det 2010 fanns 11 528 individer registrerade. Totalt innebär detta drygt 5 000 helårsstudenter. Knappt 40 procent av studenterna läser på distans. Grundutbildningen är strukturerad i sju intresseområden: data och IT, ekonomi och ledarskap, hälsa och vård, lärare och språk, media, människa och samhälle samt teknik. Högskolan har de senaste åren startat ett antal nya utbildningsprogram, bl.a. högskoleingenjörsprogram i industriell ekonomi, magisterprogram i internationellt företagande, det treåriga programmet Socialpsykiatrisk vård samt ett program med miljösociologisk inriktning, Samhälle, hav och sjöar i samarbete med Göteborgs universitet.

Arbetsintegrerat lärande, AIL, är en central ambition och innebär att högskolan utvecklar och genomför sina utbildningar i samarbete med olika avnämare och intressenter. Detta sker genom interaktion och samarbete med arbetslivet genom olika former som Cooperative Education (Co-op), verksamhetsförlagd utbildning, fadderföretag, studentprojekt och uppdragsutbildning.

I och med konkursen för SAAB gick regeringen in med ett antal olika stödåtgärder för området. Detta innebar bl.a. att den tidigare tillfälliga satsningen under 2010 och 2011 på 500 platser får ligga kvar samt att ytterligare 100 platser tillförs, under de kommande tre åren. Dessa platser är således tillfälliga.

Forskarutbildning och forskning

Forskningen vid Högskolan Väst är tillämpningsorienterad och bedrivs i samverkan med det omgivande samhället. Samhällsvetenskaplig och teknisk forskning har en tydlig dominerande ställning. Ett mindre antal forskningsprojekt finns inom humaniora och vård- och hälsovetenskap. Forskningen är i hög grad inriktad på att leda till resultat som kan komma till praktisk nytta och mycket bedrivs i samverkan med det omgivande samhället. Forskningen är också till för att stärka vetenskapligheten i utbildningarna.

Det finns två definierade och profilerade forskningsområden, så kallade vitala forskningsmiljöer, vid högskolan. Den ena kallas Produktionsteknik Väst där cirka 50 forskare ingår. I denna miljö samarbetar forskarna med regionens industri via Produktionstekniskt Centrum. Den andra vitala forskningsmiljön kallas Lärande i och för det nya arbetslivet, LINA, och forskar på arbetsintegrerat lärande. Utöver detta finns flera mindre forskningsmiljöer. De två vitala forskningsmiljöerna utgjorde den vetenskapliga grunden för två ansökningar om examensrätt på forskarnivån. Högskolan har sedan 2011 rätt att examinera doktorer inom dessa två forskningsområden. Omkring 50 personer bedriver forskarutbildning kopplad till högskolan.

Strategi och framtid

Vision 2015 målar upp bilden av den framtida högskolan, men vägen dit beskrivs i andra strategiska dokument. I denna vision anges att arbetsintegrerat lärande (AIL) är ett synsätt och en metod som ska prägla verksamheten. Integrering av teori och praktik, liksom villkoren för lärande i arbetslivet är därmed särskilt viktiga intresseområden. Högskolan vill vara en medelpunkt i regionen för kunskapsbyggande, medborgerlig bildning och livslångt lärande. Det internationella perspektivet ska vara tydligt och ett dynamiskt och rikt utbyte ska ske med lärosäten i hela världen. Forskningen ska vara tillämpningsbar och praxisnära och bedrivs över ämnesgränser inom specifika profilområden och hålla högsta internationella klass.

Strategidokumentet *På väg mot 2015* antogs 2006 och reviderades 2007 och 2009. Forskningsmiljöer ska byggas upp som är kopplade till utbildningen, framför allt på avancerad nivå. Forskarutbildningen ska i huvudsak bedrivs inom de vitala forskningsmiljöerna. Den externa finansieringen är helt central vid uppbyggandet och vidhållandet av vitala forskningsmiljöer. I strategin konstateras därför att om inte forskningsanslagets andel av omsättningen ökar kraftigt kan antalet vitala forskningsmiljöer inte bli stort. Det är centralt att även den forskning som ligger utanför de vitala miljöerna systematiskt byggs upp kring en samlad miljötanke. Högskolan ska erbjuda utbildningar som tillfredsställer ett regionalt och nationellt arbetsmarknadsbehov inom områden där det långsiktigt kan förväntas finnas en stabil efterfrågan med förhållandevis stor volym. Högskolan ska fortsätta att utveckla plattformar tillsammans med aktörer i privat och offentlig sektor.

4.4 Lärosäten i och omkring Västra Götaland

Göteborgs universitet

Göteborgs universitet hade höstterminen 2010 nästan 33 000 helårsstudenter. För budgetåret 2010 hade universitetet sammanlagt 5 165 miljoner kronor i intäkter och myndighetskapalet uppgick till drygt 520 mkr. Det finns mer än 5 000 anställda och universitetet har 2 000 aktiva forskarstuderande varav 59 procent kvinnor. Forskning och utbildning bedrivs vid ett fyrtiotal institutioner inom de flesta vetenskapsområden. Universitetet har i sina forsknings- och utbildningsstrategi för perioden 2009-2012 pekat ut fem sammanhängande miljöer med forskning och utbildning av hög kvalitet. De fem profilområdena är: Hälsa, Kultur, Miljö, Demokrati och samhällsutveckling samt Kunskapsbildning och lärande.

Chalmers tekniska högskola

Chalmers tekniska högskola är en stiftelse. Verksamheten bedrivs genom ett långsiktigt ramavtal med staten samt genom årliga avtal om utbildnings- och

forskningsuppdrag. Vid Chalmers finns knappt 10 000 helårsstudenter. Det fanns 2010 drygt 1 700 helårspersoner anställda. De sammanlagda intäkterna var 2 800 miljoner kronor och av dessa medel gick drygt 1 900 miljoner till forskning och forskarutbildning. Chalmers utgångspunkt är att vara ett utåtriktat tekniskt universitet med global attraktionskraft som bedriver internationellt erkänd utbildning och forskning, kopplad till en professionell innovationsprocess. Ambition är att, genom fokus på kompetens, kunskap och samverkan, spela en viktig och påvisbar roll i samhällets utveckling och bidra till en verklig och hållbar omställning i samhället. Chalmers styrkeområden är Samhällsbyggnad, Energi, Informations- och kommunikationsteknologi, Livsvetenskap, Materialvetenskap, Nanovetenskap samt Produktion.

Högskolan i Jönköping

Även Högskolan i Jönköping är en stiftelsehögskola. Vid högskolan fanns höstterminen 2010 nästan 12 000 helårsstudenter. Antalet aktiva doktorander är ca 150 personer och antalet anställda var (exklusive doktoranderna) 623 helårspersoner. De samlade intäkterna för 2010 var nästan 800 miljoner kronor. Av dessa medel gick 218 miljoner till forskning och forskarutbildning. Utbildning och forskning bedrivs inom fyra fackhögskolor: Hälsohögskolan, Högskolan för lärande och kommunikation, Internationella Handelshögskolan och Tekniska Högskolan. Högskolan erbjuder 70 program/inriktningar och cirka 300 fristående kurser inom hälsa, vård och socialt arbete, undervisning, medie- och kommunikationsvetenskap, teknik, naturvetenskap och ingenjörsvetenskap samt ekonomi, juridik och informatik. Högskolan har sedan tidigare examensrätt för forskarutbildning inom vetenskapsområdet humaniora/samhällsvetenskap. Inom teknik får högskolan utfärda doktorsexamen samt inom examensområdet Industriell produktframtagning. Högskolans bärande strategi handlar om fokusering, internationalisering, entreprenörsanda och samverkan med näringsliv och samhälle.

Högskolan i Halmstad

Högskolan i Halmstad hade 2010 drygt 6 800 helårsstudenter och 490 helårspersoner anställda. De samlade intäkterna var nästan 500 miljoner kronor och av dessa gick 98 miljoner till forskning. Högskolans profil bygger på en kunskaps- och kompetensmässig samverkan mellan tre styrkeområden. Dessa styrkeområden är: Organisation, region och samhälle; Produkter, processer och tjänster samt Livskvalitet, välfärd och kultur. Högskolan uppmuntrar studenterna till företagande och nytänkande och i flera program sker studenternas arbete till stor del i projektform. År 2010 fick högskolan forskarutbildningsrättigheter inom två områden: informationsteknologi och innovationsvetenskap. Det tredje styrkeområdet kopplat till hälsovetenskap har inte fått examensrätt. Forskarutbildningen inom innovationsvetenskap är inriktad på dynamiken i inno-

vationsprocesser, samspel mellan olika aktörer samt kommersialiserbarhet, särskilt i internationella sammanhang. Informationsteknologi omfattar exempelvis datavetenskap, telekommunikation, systemteknik och elektroteknik.

4.5 Samarbeten

Med syfte att stärka utbildning och forskning i Västsverige har det västsvenska universitetssamarbetet skapats (VUS). I samarbetet medverkar Göteborgs universitet, Chalmers tekniska högskola, Karlstads universitet, Högskolan i Jönköping, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Borås, Högskolan i Skövde, Högskolan Väst samt SLU Skara. Arbetet är tänkt att tydliggöra rollfördelningen mellan lärosätena för att bl.a. bättre tillgodose behovet av fort- och vidareutbildning i området samt övriga behov från samhället. Det regionala kontaktnätet *Reväst* har som syftar att vara ett forum för planerad, pågående och avslutad forskning om regional utveckling, utförd såväl i som utanför Västsverige. Dessa samarbeten är fortfarande tämligen utvecklade och har inte lett till några mer konkreta projekt.

Innovationskontor Väst, som är ett samarbetsprojekt mellan åtta lärosäten där Chalmers tekniska högskola har en särställning som värd, har inlett sitt arbete med att stödja nyttiggörande av forskningsresultat. Ett annat nätverk i västra Sverige är *Produktion i Väst*. Syftet är att öka den internationella konkurrenskraften inom verkstads- och fordonsindustrin och att använda resurser mer effektivt. Nätverket består av Chalmers tekniska högskola, Högskolan i Jönköping, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Skövde samt Högskolan Väst. *Med-Tech West* är ett samarbete mellan Chalmers tekniska högskola, Göteborgs universitet, Högskolan i Borås, Västra Götalandsregionen samt Sahlgrenska Universitetssjukhuset. MedTech West är ett centrum för samarbete mellan vård, industri och akademi i Västsverige. Målet är att skapa bättre förutsättningar för utbildning, forskning och innovationer inom det medicintekniska området.

Ett tidigare samarbetsprojekt, som inte längre är aktivt, är den s.k. *Bjertorpsdeklarationen*. År 2003 träffades rektorerna för Högskolan i Borås, Högskolan i Skövde och Högskolan Väst för att diskutera framtida samarbete. De tre lärosätena tillsatte en arbetsgrupp som utmynnade i Bjertorpsdeklarationen sommaren 2004. Deklarationen hade som mål att stärka profilering av de enskilda högskolorna, öka tillgänglighet till högskoleutbildning i regionen, öka sin styrka i förhållande till omvärlden regionalt, nationellt och internationellt, leda till ett effektivare utnyttjande av de sammantagna resurserna i form av kompetens, utrustning, lokaler och nätverk samt få en samsyn kring förkunskapskrav, tillgodoräknanden av kurser, validering av reell kompetens samt rättssäker examination. Bjertorpsdeklarationen kom snart att gå under namnet samarbetet *Västra Götalands högskolor* och hade under ett tag en egen webbplats. Det mer systematiserade samarbetet rann dock så småningom ut i sanden.

Kapitel 5

Vägval och förslag

Det sker stora investeringar världen över i utbildning och forskning. Inom EU har den högre utbildningen och forskningen genom Lissabonprocessen allt mer lyfts fram som den enskilt viktigaste tillväxtskapande kraften.

Under de senaste 15 åren har högskolelandskapen i Europa genomgått påtagliga och grundläggande förändringar. Detta har bland annat skett genom en ökad autonomi i förhållande till statsmakterna, ökade krav på nytta och allt kraftigare nationell och internationell konkurrens om studenter och forskningsmedel. Högre utbildning och forskning har kommit att bli ett viktigt politiskt instrument för att uppnå allt fler mål. Vid sidan om dessa förändringar har statsmakterna i många europeiska länder utvecklat nya former för tilldelning, styrning och kontroll.

Det svenska högskolelandskapet genomgår stora förändringar. I retoriken från regering och Riksdag framställs universitetens och högskolornas som allt viktigare aktörer i vårt samhälle. Lärosätenas förutsättningar är samtidigt fundamentalt olika och de politiska signalerna upplevs som dubbeltydiga och svårlästa i flera viktiga frågor. Högskolornas roll i det framtida högskolelandskapet behöver därför i större utsträckning diskuteras och tydliggöras.

Det finns två grundläggande frågor, som är besläktade med varandra men som inte utgör samma grundproblem, som nu tenderar att blandas samman: Hur gör vi när ungdomskullarna blir mindre och hur får vi excellent forskning? De riktigt små lärosätena, de konstnärliga högskolorna i Stockholm, har varit undantagna från många av de förändringar som nu tvingar fram ommöbleringar i högskolelandskapet. Trots det finns det en nedre nivå på hur litet ett lärosäte kan vara innan problem uppstår. En högskola, som inte exklusivt inriktar sig på en konstnärlig professionsutbildning, behöver ha en viss kritisk massa för att inte bli allt för sårbar. Det är mycket möjligt att några högskolor skulle behöva gå samman eller ingå i ett universitet. Men denna process bör inte blandas samman med en diskussion om risker med att smeta ut forskningsresurser. Ett sådant förenklat synsätt riskerar att skada den svenska forskningen och den framtida tillväxten.

Högskolan i Borås, liksom övriga högskolor i landet, står inför viktiga och svåra vägval. Utmaningarna är stora och påtagliga. Lärosäten som vilar på gamla meriter riskerar att snart befinna sig i en nedåtgående spiral. Högskolan i Borås behöver, för att säkerställa en fortsatt framgång, finna vägar för att kunna fort-

sätta hålla ihop profilerna, ytterligare stärka forskningen, vidare utveckla kvalitetsarbetet, ytterligare tydliggöra samverkansarbetet och fortsätta ta väl hand om sina medarbetare. En väg är högskolans möjlighet att gå samman med något eller några lärosäten. Regionen Västra Götaland står även inför viktiga utmaningar där regionens lärosäten spelar en nyckelroll. I detta kapitel kommer även regeringens ansvar att se till att det finns en fungerande och sammanhållen politik för hela sektorn att diskuteras samt att vissa grundläggande förutsättningar skapas i systemet för forskning och högre utbildning.

5.1 Utmaningar och möjligheter för Högskolan i Borås

Högskolan i Borås är ett starkt och ett välskött lärosäte, har en stabil och fungerande verksamhet och är väl förankrat lokalt såväl som nationellt. Högskolan är ett funktionellt lärosäte som står förhållandevis väl rustat inför de kommande utmaningarna. Trots detta behöver lärosätet redan nu överväga hur de bästa förutsättningarna kan skapas och hitta sin väg i det framtida högskolelandskapet. Regionen Västra Götaland och dess lärosäten har stora möjligheter att stärka sina positioner, men för regionens tre högskolor kvarstår samtidigt många utmaningar. Högskolan i Borås framtid och möjligheter är i mångt och mycket sammanlänkat med regionens övriga lärosäten.

Högskolan i Borås har lyckats väl i sin ambition att hålla ihop sina profiler inom utbildningen och forskningen. Högskolan har därmed till stora delar undvikit att expandera sin verksamhet organiskt under de senaste årens expansion av grundutbildningen. Detta är en fälla som många andra högskolor hamnat i då de låtit utbildningar växa i huvudsak med ledning av det ökade söktrycket. Vid de lärosäten som låtit detta ske, utan att styra expansionen utifrån en mer långsiktig strategi, har en försvagning av profiler och styrkeområden skett.

Övergripande utmaningar

Det är viktigt och helt centralt att Högskolan i Borås fortsätter att sträva efter att hålla ihop sin verksamhet inom definierade områden. Det är centralt att forskare och lärare har ett gott arbets- och samarbetsklimat inom sina områden, samtidigt som man bygger broar över ämnesgränser. I takt med att de olika områdena blir allt mer etablerade är det därför viktigt att säkerställa plattformar för möten och samarbeten. Det är även viktigt att harmonisera det administrativa stödet så att inte olika rutiner utvecklas, framför allt inom administrationen kopplad till utbildningarna.

Högskolan har som mål att samtliga sex profiler ska vara kompletta med utbildning på grundnivå, avancerad nivå och på forskarnivå. Detta är en sund och vettig strategi, men är samtidigt inte helt oproblematiske. Grundproblemet har sin rot i de allt för små medlen till forskningen och forskarutbildningen. Forskarutbildningen påverkar den avancerade nivån, men framför allt är det en starkt

styrande kraft för forskningen. Ett lärosäte som har relativt lite forskningsmedel och samtidigt har en ambition att bedriva forskarutbildning inom sex olika områden måste göra mycket tydliga prioriteringar inom sin forskning. Alternativet att minska antalet definierade miljöer eller att frånga strävan efter en komplett utbildningsgång är dock sämre. En sådan väg skulle riskera att på sikt utarma lärosätet och skada dess potential. Ett problem som uppstår när medlen är begränsade är att det finns begränsande ekonomiska resurser att anställa både doktorander och postdoktorer eller att inrätta andra forskningsmeriterande tjänster för de yngre akademikerna. Detta riskerar i sin tur att leda till att duktiga nydisputerade personer, som önskar att meritera sig forskningsmässigt, väljer att lämna högskolan. På sikt bör därför högskolan säkerställa resurser för och bygga upp ett eget meriteringsprogram för yngre forskare.

Konstnärlig licentiatexamen och doktorsexamen infördes som egna examina den 1 januari 2010. Under 2010 hade sju lärosäten ansökt om tillstånd att få utfärda konstnärlig examen på forskarnivå och tre lärosäten fick denna rätt – Göteborgs universitet, Lunds universitet och Högskolan i Borås. Högskolan i Borås har i sin konstnärliga forskarutbildning kopplad till textil en unik nationell profil. Detta är även ett profilmråde som står sig mycket bra i den internationella kontexten. Högskolan bör fortsätta bygga ut hela utbildningslinjen inom detta område och sträva efter att få avräkna fler studenter inom det konstnärliga området. Detta kräver ett beslut av regeringen, något som borde vara möjligt att uppnå och även ligga i regeringens intresse. Inte minst på grund av att studenter som genomgått dessa utbildningar generellt sett är mer anställningsbara än på flertalet övriga konstnärliga utbildningar.

Behovet av ett systematiserat och väl förankrat kvalitetsarbete är viktigare än någonsin. Utbildningar som inte håller måttet riskerar att förlora sin examensrätt. Detta innebär inte bara ett ekonomiskt bakslag för lärosätet utan också ett sämre rykte. De utbildningar som håller hög kvalitet å andra sidan kommer inte bara att bli en källa för mer medel utan också bli en bra reklampelare för högskolan. Det spelar alltså roll för hela lärosätet vad varje enskild lärare gör i sitt klassrum. Detta blir inte minst synligt när bedömare går igenom studenternas examensarbeten. För att ytterligare öka det preventiva kvalitetsarbetet bör Högskolan i Borås i ökad utsträckning löpande genomföra pedagogisk utbildning och ge kontinuerligt pedagogiskt stöd till all undervisande personal.

Kvalitetsarbetet granskades av Högscoleverket 2009. Högskolan föll väl ut och bedöarna menade att högskolan hade ett väl utvecklat system för kvalitetsutveckling och kvalitetssäkring, men att det fanns skillnader inom lärosätets olika delar. Även om högskolan fortsatt att utveckla sitt kvalitetsarbete återstår en del att göra. Högskolan i Borås bör därför ytterligare stärka sitt centrala kvalitetssäkringssystem och tydliggöra vem som har ansvar för vad i detta arbete. I denna process bör gemensamma nyckeltal och indikatorer ställas upp som regelbundet mäter kvaliteten. En central funktion bör även tillse att dokument och självvär-

deringar till Högskoleverket har en liknande struktur och håller en hög och jämn kvalitet. Det bör även övervägas att ta fram en gemensam instruktion för hur självständiga arbeten ska behandlas, bedömas och se ut.

Högskolan i Borås är ett lärosäte som är väl förankrat i det lokala och regionala samhället. Lärosätets verksamhetsidé är att bedriva utbildning och forskning i partnerskap med näringsliv, kulturliv och offentlig verksamhet. Samverkan inom utbildning och forskning är därmed en naturlig och väl integrerad del av verksamheten. Nationellt och generellt sett har de kollegiala beslutsstrukturerna ofta haft problem med att husera och utveckla samverkansuppgiften. Detta har troligen historiska skäl då de traditionella incitamentsstrukturerna och kollegiala kontrollsystemen framför allt riktar in sig på den utförda forskningen och den planerade utbildningen. Beslutsstrukturer kopplade till samverkansuppgiften behöver därför tydliggöras och i vissa fall även i viss mån frigöras från de beslutsorgan som ansvarar för utbildning och forskning. Annars riskerar frågan att drunkna i alla andra uppgifter. Det behöver även byggas upp stödjande administrativa tjänster kopplade till samverkansuppgiften. Allt fler lärosäten har därför byggt upp egna avdelningar för denna typ av stöd. Högskolan i Borås bör överväga att bygga upp en tydligare administrativ struktur för att ytterligare stödja och främja samverkansarbetet.

Ett fungerande ledarskap som är väl förankrat i den kollegiala strukturen är viktigare än någonsin. Chefs- och ledarskapsfunktionerna måste vårdas och ses som en central och integrerad del av det akademiska livet. Inte minst blir prefekternas roll allt viktigare och allt svårare. För att göra prefekternas arbetsuppgifter möjligt behöver det alltid finnas en balans mellan ansvar och befogenheter. Ett lärosäte måste se till så att dessa akademiska ledare får det stöd som de behöver, både vad som gäller utbildning såväl som administrativt stöd. Det är även mycket viktigt att det finns en förståelse för varandras uppgifter och roller mellan de akademiska ledarna och ledarna i den gemensamma förvaltningen. Högskolan i Borås bör överväga att genomföra ett gemensamt chefsutbildningsprogram för akademiska ledare och chefer inom förvaltningen.

En sammanhållen region

Sverige har en timglasformad samhällsstruktur med en stark nationell nivå och en stark lokal och kommunal nivå. Regionerna har en relativt svag ställning. Inrättandet av region Skåne och region Västra Götaland var ett försök att stärka den regionala nivån. Trots de nya storregionerna är medborgarnas identitet i stor utsträckning fortfarande kopplad till olika delar av regionen. Det finns en relativt stark västsvensk identitet, men den är splittrad och fragmentiserad. Samtidigt har universiteten och högskolorna i regionen en bred och stark förankring och trovärdighet bland medborgarna och det finns en tilltro till utbildningen och forskningens centrala roll för utveckling och tillväxt.

Kunskapsintensiva företag är ofta rörliga och lokaliserar sig till områden där det finns god tillgång till högutbildad arbetskraft och tillgång till forskningskapacitet. Stockholmsområdet jobbar målmedvetet med denna utmaning. Ett konkret exempel är uppbyggandet av Hagastaden. Detta område ska bli en dynamisk och modern stadsdel med plats för 36 000 nya arbetsplatser och 5 500 bostäder och beräknas kosta cirka 50 miljarder kronor. Bakom satsningen står en så kallad triple helix, där universitet, samhälle och näringsliv samverkar. Tyngdpunkten utgörs av forskning och företagande inom bioteknik, biomedicin, läkemedel och medicinsk teknik. Öresundsregionen är också ett mycket hett område som attraherar allt mer forskning och företagande. ESS-anläggningen strax utanför Lund kommer att ytterligare öka områdets attraktionskraft. Det råder således inte bara en ökad konkurrens mellan lärosäten, konkurrensen sker även allt mer mellan kluster av universitet och företag på olika geografiska platser inom Sverige liksom världen över.

Lennart Nilsson och Lennart Weibull¹⁵ menar att befintliga kluster av företag inom samma bransch kan vinna stora fördelar genom samarbete med en entreprenörsinriktad högskola genom erfarenhetsöverföring och kontakter. Nyttan blir ömsesidig och dubbel då kompetens både flödar in och flödar ut från lärosätet. De tre högskolorna i Västra Götalandsregionen utgör goda exempel på detta. För denna region med en ekonomi som tidigare i huvudsak varit baserad på tillverkningsindustri har detta förhållande betytt mycket. I den framtida strukturställningen kan dessa högskolor ges en betydande roll. Regionens förhållande till de tre högskolorna behöver därför stärkas ytterligare.

SISTER¹⁶ gjorde en rapport om regionen Västra Götaland och dess lärosäten. I intervjuer gjorda inom ramen för studien framkom en bild där de två större lärosätena ansåg att de mindre högskolorna främst bör stå för grundutbildningen i området och inte satsa på en bred forskningsportfölj. ”Jag förstår att de regionala högskolorna inte vill bli farmarlag till de stora, men deras forskningsambitioner står ibland i vägen för ett effektivt samarbete; vi konkurrerar om medel, det skapas underkritiska miljöer, vi har samma typ av utbildning.”¹⁷ Intervjuerna med representanter för regionens högskolor visar också att de tre yngre högsko-

¹⁵ Nilsson, L., & Weibull, L. (2010). Regional utveckling i Västra Götaland – högre utbildning och forskning (red.) *En region blir till*. Göteborgs universitet.

¹⁶ Institutet för studier av utbildning och forskning, SISTER, inrättades 1999 av ett antal akademier och forskningsfinansierande stiftelser med syfte att bedriva och främja studier av forskning och utbildning samt att stimulera debatten inom detta område. Verksamheten upphörde den 30 april 2009. En webbplats med alla rapporter är tillgänglig via Riksbankens Jubileumsfonds webbplats.

¹⁷ Deiacco, E., Broström, A., & Geschwind, L. (2007). *Högskola och region – ett trevande förhållande. Reflektioner över exemplet Västra Götalandsregionen*. Arbetsrapport 2007:61.

lorna var känsliga för att bli betraktade som just farmarlag eller filialer. Rapporten menar att detta kan vara en anledning till att högskolorna snarare söker ett institutionaliserat samarbete med lärosäten utanför regionen.

Rapportens slutledning är att den regionala ledningen i Västra Götaland bör i ökad utsträckning sträva efter att arbeta nära universitet och högskolor med sikte på att få till stånd ömsesidig nytta i form av satsningar som stärker högskolans utbildning och/eller forskning och samtidigt leder till förnyelse och konkurrenskraft i den regionala ekonomin och/eller berikning av regionen på andra sätt. Detta bör vara möjligt att göra inom den regionala budgeten. Ett fruktbart samarbete utvecklas troligen bäst i gränssnitt kring t.ex. vårdfrågor, regionalt utvecklingsarbete eller enskilda forsknings- och utbildningsåtgärder med regionala dimensioner. Detta gällde som rekommendation för fem år sedan och är lika aktuellt och giltigt idag.

I visionen för Västra Götaland är ett viktigt inslag samverkan mellan universiteten och högskolorna för att uppnå en konkurrenskraftig forskning och effektivt utnyttjande av spetskompetens och resurser. Högskolan i Borås menar samma sak i sina remissyttranden till Vision Västra Götaland och säger att de ”ser fram emot att tillsammans med övriga aktörer starkt bidra till regionens positiva utveckling”¹⁸. Alla parter tycks vara överens, men nu behöver visionerna växla ut i handlande. Västra Götaland måste även förhålla sig till utvecklingen i inte minst Öresundsregionen och Stockholmsområdet. Utan en tydlig och stark satsning på utbildning och forskning riskerar regionen att halka efter. Västra Götaland behöver därmed gå in som en betydligt mer aktiv part i förhållande till Högskolan i Borås samt övriga högskolor i regionen.

Att gå upp i ett universitet eller gå samman med högskolor

Ett sätt att möta den ökade konkurrensen om studenter, forskare och medel är att i ökad utsträckning samarbeta med andra aktörer. Genom samarbete ökar tillgången på kompetens, risker kan spridas och delas och kontaktytorna blir fler. Det ökande antalet strategiska allianser och systematiserade samarbeten mellan olika lärosäten är ett tecken på detta. Att bygga upp mer djupgående och systematiserade samarbeten och allianser kan ge många positiva effekter. En allians ska dock alltid ses som ett medel snarare än som ett mål. Även allianser kräver ett stort arbete och måste styras, ledas och koordineras. Det finns ingen möjlighet för svenska myndigheter att lägga över beslutsrätt till ett gemensamt organ. En allians styrning riskerar därmed att bli trög och på sikt kantra. Några har därför gjort bedömningen att samarbete och allianser inte räcker och har därför genomfört, eller håller på att genomföra, sammanslagningar för att skapa större och kraftfullare enheter.

¹⁸ Remissvar till Slutrapporten från den oberoende panelens uppföljning av Vision Västra Götaland. Dnr. 846-08-71.

Som vi såg i kapitel 3 finns det många goda argument när länder och lärosäten pratar om nyttan och vikten av att skapa större lärosäten. Samtidigt är skapandet av större lärosäten genom sammanslagningar långt ifrån okomplicerat och är inte heller någon mirakelkur. Många av sammanslagningarna tycks drivas av en strävan efter att komma bättre ut i de internationella rankinglistorna. Detta är ingen sund och hållbar drivkraft. Samarbete ska skapas då ett mervärde för alla parter kan uppnås. Det kan handla om att få en bättre kompetens och en större bredd inom utbildningsområden, att skapa gemensamma mastersprogram och forskarskolor, att driva gemensamma forskningsprojekt och att ha gemensam administration. Man får aldrig glömma att grunden till all funktionellt samarbete är att man har roligt tillsammans och att ett kreativt mervärde uppstår.

Det är tveksamt om fördjupade samarbeten är tillräckligt för att löser de utmaningar som en del mindre högskolor står inför. Den ökande konkurrensen om studenter och forskningsmedel är en central utmaning för alla lärosäten. Högskolor som vill utveckla sin forskning, bygga ut sin forskarutbildning och låta sina utbildningar växa inom prioriterade områden kommer att få det än tuffare framöver. I det nya högskolelandskapet med ökade krav på mätbar kvalitet, ett ökat eget ansvar i allt fler frågor och behovet av att ständigt vässa profilerna blir kraven allt större. Det vikande studentunderlaget, den av regeringen beslutade dimensioneringsnivån, omflyttningen av platser som nu är en realitet, den ständiga risken att få ett examenstillstånd tillbakadraget samt regeringens oblyga koncentration av resurser till de större universiteten kommer oundvikligen leda till att många mindre lärosäten står inför mycket svåra ekonomiska utmaningar de närmsta åren.

Högskolan på Gotland har redan utrett möjligheten att gå samman med Uppsala universitet och styrelsen för Högskolan på Gotland har beslutat att gå vidare med sammanslagningsprocessen. Det är inte alls omöjligt att fler högskolor inom en snar framtid kommer inleda processer som i slutändan leder till uppgåendet i ett universitet eller fusion med annan högskola och bildandet av ett nytt större lärosäte.

Utbildningsministern har tidigare uppmanat högskolor att gå upp i universitet¹⁹. Det främsta argumentet för detta är det minskade antalet ungdomar i 20-årsåldern. Som vi såg i avsnitt 2.5 är det dock mycket tveksamt om söktrycket kommer att gå ner så mycket som ministern befarar. Ett vikande studentunderlag för vissa lärosäten kommer inte heller att öka bara för att de går ihop med ett universitet. En utveckling där mindre lärosäten går upp i universitetsstrukturer innebär därmed med stor sannolikhet att utbudet av utbildningar kommer att bli smalare och mer specialiserat i de filialer som skapas av tidigare högskolor. I praktiken kommer troligen professionsutbildningar, som lärarutbildning och

¹⁹ Björklund, Jan. *Högskolor bör slås ihop med starka universitet*. DN-debatt 24 oktober 2011.

vårdutbildningar, att behöva ligga kvar på dagens högskoleort – dels för att det krävs av lokalsamhället och dels för att det där finns eftertraktade praktikplatser att tillgå. Men mycket av den forskning som på olika sätt är knuten till det lokala företagandet återfinns inte kopplat till dessa utbildningar. Det kan då hävdas att framgångsrik forskning givetvis ska ligga kvar vid campus/filialen, men om kopplingen till utbildningen försvinner riskerar det att även utarma forskningsmiljön på sikt.

Per Eriksson, rektor vid Lunds universitet och tidigare rektor för Blekinge tekniska högskola menar att ”om man inte hade låtit högskolan i Blekinge vara självständig, få fatta sina egna beslut, så hade man, tror jag, aldrig vågat göra de djärva satsningar som nu kom till stånd. Inte heller hade man så lätt kunnat få till det djupgående samarbetet med näringsliv och samhälle.”²⁰. En högskola som i stor utsträckning bygger sin identitet och ambitionen på att skapa nära samarbeten med det lokala arbetslivet riskerar att förlora något av detta vid ett uppgående i ett större universitet en bit bort till nackdel för den regionala tillväxten och utvecklingen.

Att det finns ett behov av ökat och mer systematiserat samarbete med lärosätena i Västra Götaland är tämligen självklart. Men i vilken form ska samarbetet ske och hur långt bör det drivas? Här finns inga självklara och givna svar. Alla vägar har sina möjligheter, men också sina svårigheter. Högskolan i Borås står inför ett mycket viktigt vägval. Högskolan står i jämförelse med andra högskolor sig stark. Det finns således i dagsläget inget akut hot som gör att Högskolan i Borås måste omorganisera sig. Samtidigt är högskolans ambitioner även fortsättningsvis att skapa ett dynamiskt tillstånd trots att de finansiella ramarna fortsätter att vara begränsade och trots den ökade konkurrensen och det vikande studentunderlaget. Men hur ska detta uppnås och hur ska högskolan undvika att inte så småningom hamna i ett tillstånd av status quo eller långsamt förlorande av konkurrenskraft?

Ett möjligt scenario, men utifrån tidigare förda resonemang mindre lämpligt, är att Högskolan i Borås går upp i ett universitet. Närmast till hand ligger då Göteborgs universitet eller Chalmers tekniska högskola. Högskolan skulle då bli ett campus placerat i Borås, men styrt och administrerat från Göteborg. Ett sådant campus skulle kopplas samman med en mycket kraftfull struktur med ett stort utbud av utbildningar, allmänna forskarutbildningsrättigheter och bred och omfattande forskning. Riskerna är dock samtidigt många. Rådigheten att kunna besluta om sin egen framtid skulle försvinna eller bli kraftigt beskuren. Den egna profilen och den egna identiteten skulle riskera att försvagas. Men framför allt skulle det nära och unika samarbetet med de lokala företagen och andra lokala aktörer riskera att förlora skärpa och nerv. På sikt riskerar alltid en universitets-

²⁰ Eriksson P. (2010). *Newsmill*, 2010-04-18.

filial att bli mer av en utbildningsanstalt för vissa typer av utbildningar än en komplett aktör för utbildning, forskning och samverkan.

Högskolorna i Västra Götaland – Högskolan i Borås, Högskolan i Skövde och Högskolan Väst – är på många vis lika varandra. De är inte bara viktiga delar i samma region, det finns även en grundläggande syn på sin roll i det omgivande samhället som är slående likt. Det finns en historik, en självbild och en kultur som till många delar är gemensam. Dessa högskolor satsar målmedvetet på att bygga upp relationer med det lokala arbetslivet, i privat såväl som i offentlig regi, och låter denna relation färga både utbildningen och forskningen. Högskolorna står inför samma utmaningar när det gäller att bygga upp tydliga forskningsprofiler och egen forskarutbildning med en begränsad budget. Dessa högskolor har även lärarutbildningar, vårdutbildningar och ingenjörutbildningar. Samtidigt som dessa lärosäten till många delar är lika varandra finns det samtidigt skillnader. Inte minst finns det skillnader i utbildningsutbudet och forskningsprofilerna. Verksamheten vid de tre högskolorna är till många delar komplementär.

Högskolan i Borås bör överväga att närmare utreda möjligheten och konsekvenserna av ett eventuellt samgående med de andra högskolorna i Västra Götaland. Närmast till hands ligger ett möjligt samgående med Högskolan i Skövde. Högskolan i Skövde har en profil som komplimenterar, snarare än konkurrerar, med Högskolan i Borås. Detta skulle innebära att ett nytt lärosäte bildades, med ett nytt namn och en ny organisation. I en sådan möjlig process behöver Högskolan i Borås samtidigt vara uppmärksam så att den i grunden funktionella verksamheten vid högskolan inte tar skada. Styrelsen för Högskolan Väst har sagt att det inte är aktuellt med några samgåenden, men dörren till Högskolan Väst bör hållas på glänt, om det är möjligt. Även om ett samgående inte blir aktuellt med Högskolan Väst bör ett ökat samarbete eftersträvas.

De sammanlagda intäkterna från Högskolan i Borås och Högskolan i Skövde är 979 miljoner kronor (mkr). Mittuniversitetet har 941 mkr, Karlstad universitet har 1 003 mkr, Örebro universitet har 1 078 mkr. En sammanslagning av Borås och Skövde skulle därmed utbildningsmässigt och intäktsmässigt leda till ett lärosäte som är jämnstort med flera av de nyare universiteten. Det sammanlagda forskningsanslaget för Borås och Skövde är 176 mkr medan Mittuniversitetet har 339 mkr, Karlstad har 324 mkr, Örebro har 346 mkr. Skulle det nya sammanslagna lärosädet få 30 mkr av de i budgetpropositionen utlovade 75 mkr för fusioner skulle forskningsintäkterna kunna öka till en bit över 200 mkr. Med den sammanlagda nya utbildningsvolymen, den relativt omfattande forskarutbildningen och med en starkt profilerad och växande forskning borde detta nya lärosäte även tillåtas bli universitet.

5.2 En sammanhållen och effektiv forskningspolitik?

Regeringens mål är att stärka Sveriges ställning som forskningsnation och därmed stärka konkurrenskraften i en globaliserad värld för att bidra till ökad hållbar ekonomisk tillväxt och välfärd. Forskningen ska hålla hög kvalitet och vara av internationell klass. Forskningen ska bedrivas inom områden som har förutsättningar att få betydelse för människors välfärd, samhällets utveckling och näringslivets konkurrenskraft. För att detta ska uppnås vill regeringen att lärosätena ska ha en tydlig och klar strategi för att kraftsamla inom utvalda områden. Forskningens nytta och samhällsrelevans har på olika sätt kommit i förgrunden.

De samlade intäkterna för forskning och utbildning på forskarnivå var nästan 32 miljarder kronor för 2010. Det innebär en ökning med drygt fem procent, jämfört med föregående år. Både direkta statsanslag och intäkter från externa finansierare ökade. De sex stora universiteten tillsammans med KTH, Chalmers, Karolinska och SLU får 85 procent av de fasta forskningsresurserna. De 13 så kallade regionala högskolorna får drygt fem procent av de fasta forskningsresurserna samtidigt som de har cirka en tredjedel av den svenska befolkningen inom sitt närområde (Södertörn högskolas närområde räknas inte här).

Utbetalda forskningsbidrag från regeringen och forskningsfinansiärerna som inte har förbrukats har stadigt ökat de senaste åren och uppgick 2010 till 12,6 miljarder kronor. Nästan alla dessa medel ligger på universitetens konton och väntar på att få omsättas till forskning. De 13 högskolorna hade 2010 en sammanlagd intäkt till sin forskning och forskarutbildning på nästan 1,7 miljarder kronor. Universitetens outnyttjade forskningsbidrag är således mångdubbelt större än dessa högskolors samlade forskningsbudget. Är detta verkligen en sund och kostnadseffektiv forskningspolitik?

Vad är målet med den nationella forskningspolitiken? Är det att skapa internationellt framstående forskarmiljöer med potential för nobelpris? Är det att koppla samman forskning och utbildning för att låta dessa korsbefrukta varandra? Är det att stimulera och utveckla innovationer och företagandet? Och vilken typ av företag och organisationer ska prioriteras – internationella storföretag eller lokala små och medelstora företag? Är det att kritiskt granska samhället och skapa ett bättre liv för oss alla? Svaret är givetvis att alla dessa olika delar är viktiga. Men är de olika delarna lika viktiga för den rådande forskningspolitiken? Nej, så är det knappast.

Internationell excellens och möjliga framtida nobelpris är ett centralt mål för rådande forskningspolitik. Miljöer som frambringat forskare och forskarlag som lett till större upptäckter och nobelpris tycks inte primärt ha uppstått pga. att lärosätena är större än andra. Dessa miljöer utmärks av goda basresurser, mångvetenskapliga möten och en stor frihet. Att skapa sådana forskningsmiljöer i Sverige är en viktig målsättning, samtidigt finns det en risk om målet blir allt för styrande för hela forskningspolitiken. På universiteten finns det goda möjligheter

att bygga upp och vidmakthålla stora och starka forskningsmiljöer som kan hävda sig i den internationella konkurrensen. På högskolor ska givetvis även forskningen hålla en hög kvalitet men behöver inte nödvändigtvis ha internationell excellens som primärt mål utan kan bli en viktig kraft i det mer lokala arbetslivet och företaget. Det bör finnas plats för variation i forskningspolitiken och mångfald bör ses som en styrka.

5.3 Utmaningar och möjligheter för regeringen

Landets universitet och högskolor har fått en allt mer central betydelse för välfärd, tillväxt och utveckling. Utbildning och forskning driver på samhällets modernisering och förnyelse. Studenter vid våra lärosäten får kunskap, utvecklas som individer och ges bättre förutsättningar att möta vår tids stora utmaningar och snabba förändringar i livsvillkor. För att vi ska få bästa möjliga utbildning, forskning och samverkan behöver de framtida utmaningarna belysas, diskuteras och lösas tillsammans av berörda parter. Lärosätena, statsmakten och samhällets olika parter behöver i möjligaste mån samarbeta.

Nedan följer ett par åtgärder som regeringen behöver vidta för att understödja de processer som landets universitet och högskolor, och då inte minst de lärosäten som inte tillhör de väletablerade universiteten, nu brottas med.

Behovet av en ändamålsenlig fördelning av forskningsresurser

Kvaliteten och utfallet av forskningen (och utbildningen) ska styra medelstilleddningen, oavsett var den utförs. Problemet är dock att utfallet är givet på förhand pga. kvalitetskriterier som gynnar etablerade miljöer. Att endast hänvisa till att det råder fri konkurrens lärosäten emellan och att de bästa vinner de externa medlen är missvisande då förutsättningarna är fundamentalt olika. Det blir som att slänga in en flugviktare med en tungviktare i ringen och ropa att bäste man må vinna. Tidigare medel såväl som de nya miljarderna som anslås till forskningen går därmed till sin absoluta huvuddel till de gamla universiteten. Det finns en kunskapsreserv och forskningspotential vid åtskilliga högskolor som idag inte används optimalt.

Tobias Krantz, tidigare utbildningsminister under regeringens första mandatperiod, menade att ”en huvudpoäng med vår autonomireform var faktiskt att öka mångfalden i sektorn, inte tvärt om.” Ministern fortsatte med att säga att det behövs ”en mångfald av högskolor och universitet som kan producera en kritisk, men vittspännande kunskapsmassa, som synar sina styrkor och vässar sin profil. Och vi behöver ett regelverk som gör det möjligt för högskolan att verkligen ta plats i det omgivande samhället som motor för kunskapsspridning och till-

växt.”²¹ Enligt detta synsätt behövs det en mångfald i forskningspolitiken som tar hänsyn till forskningens olika uppgifter och roller.

Diskussionen om vad som är kvalitet måste även inbegripa diskussionen hur den uppnås. Att bara ge medel till dem som just nu har den högsta kvaliteten enligt de nu använda kriterierna riskerar att bli konserverande och är därmed på sikt inte det mest rationella sättet att uppnå effektivitet och mesta möjliga output för skattemedlen. En forskare som varit framgångsrik i sin tidigare gärning kommer troligen även att vara det framöver. Det finns dock vissa risker med att ha ett allt för enögt system där endast vissa kvalitetskriterier premieras. En indikator som även uppmärksammar samverkan med omgivande samhälle och den för samhället så viktiga forskning som görs i skärningspunkten mellan akademi och omgivande företag skulle fånga en viktig dimension som idag helt saknas.

För att Sverige ska kunna möta samhällets framtida kunskapsbehov, i utbildning och forskning, krävs att alla lärosäten används aktivt och på ett klokt sätt och ges rimliga förutsättningar att kunna uppnå målen. En enkel och konkret åtgärd är att höja beloppet som är kopplat till antalet studenter och som betalas ut till forskningsanslaget. En sådan åtgärd skulle utgöra en tämligen begränsad ekonomisk insats från statens sida, men innebära en påtagligt bättre möjlighet för många nya universitet och högskolor att än bättre kunna ta tillvara sin potential samt bidra till en bättre balans mellan utbildning och forskning. Detta skulle även vara ett mer eller mindre direkt stöd till arbetet med kunskapstriangeln och i sin förlängning leda till fler innovations- och kunskapsbaserade företag i hela vårt land.

Behovet av en kvalitetsbaserad tilldelning till forskarutbildningen

En betydande och viktig del av forskningen utförs inom ramen för forskarutbildningen – en realitet för universitet såväl för högskolor. Forskarutbildningen är central för förnyelsen och kvalitetsutvecklingen av forskningen såväl som utbildningen. En högkvalitativ forskarutbildning är viktig för landets forskning, utbildning såväl som för det omgivande samhället. En stor del av de forskarutbildade går till arbetsplatser utanför akademien och bidrar där till att höja kompetensen.

Alla lärosäten har nu möjlighet att inom tydligt definierade områden kunna ansöka om examensrätt på forskarnivå. De lärosäten som har tillräckligt hög kvalitet får rätten att bedriva och examinera egna doktorander. Dessa områden och forskningsmiljöer har genomgått en grundlig genomlysning och prövning av sakkunniga. Utbildning som leder till examen på forskarnivå kommer även fortsättningsvis utvärderas regelbundet av Högskoleverket. Om en forskarutbildning har stora brister och inte uppfyller kraven för examen på forskarnivå kan Hög-

²¹ Krantz, T. (2010). *Newsmill*, 2010-04-13.

skoleverket ifrågasätta lärosätets tillstånd att utfärda denna examen. Högskoleverket har dock inte börjat granska utbildningen på forskarnivån. Det är möjligt att verket inte kommer att börja denna granskning under de kommande åren. Detta innebär i praktiken att all forskarutbildning bedrivna på universiteten inte kvalitetsgranskas inom ramen för det nationella kvalitetssäkringssystemet. Detta är olyckligt, sänder märkliga signaler och är något som bör åtgärdas.

Statsmakten vill premiera kvalitet och har inom grundutbildningen och forskningen skapat system med kopplingar mellan resurstilldelning och kvalitet. Forskarutbildningen, den utan jämförelse dyraste utbildningsnivån, är inte med i de system som länkar ihop kvalitet med resurser. Det bör byggas upp ett system för ett kvalitetsbaserat resurstilldelningssystem för utbildning på forskarnivå. Frågan är komplex, inte minst pga. att finansieringen till utbildningen på forskarnivån inte tilldelas skilt från forskningsanslaget. En utredning bör därför tillsättas som tar fram förslag på hur ett sådant kvalitetsbaserat resurstilldelningssystem för utbildning på forskarnivå kan se ut.

Behovet av ett nytt resurstilldelningssystem för utbildningen

Dagens resurstilldelningssystem är snart 20 år gammalt och en del av den reform som trädde i kraft den 1 juli 1993. Den socialdemokratiska regeringen ville på sin tid reformera resurstilldelningssystemet och utredaren Pia Sandvik Wiklund lämnade ett betänkande 2005 – *Ett utvecklat resurstilldelningssystem för högskolans grundutbildning* (SOU 2005:48). Utredningen föreslog inga mer genomgripande förändringar av rådande system. Regeringen aviserade i sitt valmanifest att de skulle förändra systemet och tillsatte Dan Brändströms utredning som lämnade sitt betänkande *Resurser för kvalitet* (SOU 2007:81) 2007. Därefter har i stort sett inget hänt.

De grundläggande problemen kvarstår dock. Framför allt finns följande problem: Avsaknandet av långsiktighet och förutsägbarhet, systemet skiljer inte på olika nivåer samt att det endast är den tillfälliga efterfrågan som styr dimensioneringen och att arbetsmarknadens behov därmed inte behöver vägas in. Utbildning och forskning är tröga system som kräver stor framförhållning i planeringen. Att inte långsiktigt kunna planera verksamheten innebär kanske det enskilt störta hotet mot att kunna upprätthålla en god kvalitet i verksamheten. Nuvarande system premierar massutbildningar på grundläggande nivå och har inga incitament för att bygga upp kopplingar till arbetsmarknaden, vilket ofta är dyrare än att bedriva vanlig katederundervisning. Regeringen behöver ta tag i denna fråga igen och föreslå ett robust och hållbart resurstilldelningssystem som premierar kvalitet snarare än kvantitet. Det bör även övervägas att slå samman anslaget till grundutbildningen och anslaget till forskarutbildningen och forskning till ett gemensamt anslag.

Behovet av en öppen och inkluderande högskola

Breddad rekrytering, mångfald och jämställdhet är frågor som hamnat allt mer i bakgrunden. Detta var områden som prioriterades högt av den tidigare regeringen. Även om den generella utbildningsnivån i befolkningen fram till nu har ökat är det samtidigt fortfarande tydligt att högskoleutbildning inte rekryterar från alla grupper i lika stor utsträckning. Detta gäller kvinnors och mäns deltagande i högskolestudier där skevheten inom många utbildningar fortfarande är stor. Allt färre män börjar på högskolan. Det är även väl känt att beslutet att börja i högskolan är sammankopplat med föräldrarnas utbildningsnivå vilket innebär att personer med högutbildade föräldrar är överrepresenterade i högskoleutbildning. Detta gäller inte minst för studier på forskarnivån. Även studenter med utländsk bakgrund har generellt sett lägre representation i högskolan än deras andel i befolkningen.

Det är viktigt att lärosätenas möjlighet att fungera som en integrerande kraft i vårt samhälle inte tappas bort i strävan efter vissa former av kvalitet och excellens. Alla människors lika rätt till utbildning och individuell utveckling är en viktig utgångspunkt. Snedrekryteringen leder till en misshushållning med människors kompetens. De som genomgår högre utbildning har även mindre risk att bli arbetslösa, har mindre ohälsa, har fler yrkesverksamma år, högre lön och lever längre. Snedrekrytering innebär att utanförskapet ökar och cementeras. Regeringen bör öka sina ansträngningar att motverka snedrekrytering och bredda rekryteringen till universitet och högskolor.

5.4 Avslutande kommentarer

Vi lever i en allt mer globaliserad värld. En stor del av lärosätenas verksamhet har alltid varit internationell, detta gäller inte minst forskningen. Samtidigt har den svenska universitets- och högskolesektorn varit tämligen skyddad från politiska och ekonomiska förändringar världen över. Expansion av utbildning och forskning har under lång tid varit normen för universitet och högskolor. Detta håller på att förändras. Även om nya medel fortfarande tillförs är det också fler som ska dela på kakan.

Universitets och högskolors möjligheter till framgång är sammanlänkat med förmågan att skapa fungerande och livfulla miljöer, attrahera bra forskarna och motiverade studenter, erbjuda högkvalitativ utbildning och bedriva ledande forskning. Att utveckla kunskap är emellertid komplext och allt mer kostnadsdrivande. Strategiska överväganden kring utbildningens och forskningens organisation blir därmed av allt större vikt för framgång. Allt mer avgörande blir även i vad mån den kunskap som utvecklas kan överföras i produktion och tillväxt.

Många länder och lärosäten är just nu uppe i olika typer av reformarbeten för att säkerställa och höja sin kvalitet inom den högre utbildningen och forskningen

samt ytterligare stärka kopplingen till de behov som finns i det omgivande samhället. Det enklaste och minst problematiska sättet att höja kvaliteten och svara upp mot nya krav är att statsmakten höjer anslagen. Allt fler länder har dock inte längre råd att göra detta. Två starka internationella trender, som är resultatet av den ökade konkurrensen och minskat statsfinansiellt stöd, är att öka lärosätenas självbestämmande och skapa större utbildnings- och forskningsmiljöer. Ökad autonomi, allianser och sammanslagningar kräver i sin tur förändringar av organisationen. Även de ökande kraven på mätbar kvalitet i verksamheten och varsare profileringar tvingar fram förändringar inom lärosätenas strukturer och beslutsordningar.

När nya organisatoriska modeller byggs upp och nya beslutsordningar skapas finns det alltid en risk att den centrala styrningen ökar på bekostnad av kollegialt medbestämmande. De kollegiala strukturerna är på många sätt den enskilt viktigaste faktorn för att behålla och utveckla kvaliteten i utbildningen och forskningen. Att försvaga dessa beslutsstrukturer, till förmån för centralplanering, kan för all del ge vissa kortsiktiga vinster men riskerar att skada kvaliteten på sikt. De kollegiala beslutsstrukturerna är grunden och fundamentet som akademien bygger på. Dessa behöver i möjligaste mån värnas även om det innebär en viss tröghet och en viss minskning av den mer kortsiktiga effektiviteten. Lösningen är dock inte att låta allt vara som det varit. Lärosätena måste själva hitta nya former för organisationsmodeller och beslutsprocesser som klarar av prioriteringar och neddragningar samtidigt som det kollegiala inflytandet består.

Förändringar och nya krav skapar ett ökat tryck på strategiska vägval för högskolor och universiteten. Förändringstrycket kräver nytänkande vilket i sin tur leder till nya positioneringar och nya strukturer för utbildning, forskning och samverkan. En del av nytänkandet runtom i världen resulterar i fördjupade samarbeten, allianser och fusioner. För att överleva och få en möjlighet att utvecklas gör många länder och lärosäten bedömningen att det finns fördelar med större enheter. Sammanslagningar av lärosäten ser vi framför allt i länder som har en väl utvecklad sektor och som vill vässa sina system ytterligare och behålla sina tätpositioner

Landets universitet och högskolor behöver förhålla sig till den ökande konkurrensen om studenter och forskningsmedel. Högskolorna behöver även kämpa med behovet av mer forskningsresurser för att kunna realisera potentialerna inom sina forskningsområden, förhålla sig till kvalitetskriterier som gynnar etablerad forskning, hitta finansiering för sin forskarutbildning, hantera det vikande studentunderlaget, realisera den rådande dimensioneringen av högre utbildning, planera för omflyttningar av platser, se upp för den ökande risken att mista examensrättigheter, dimensionera utifrån färre utländska studenter och i än större utsträckning samarbeta med omgivande företag och samhälle. Detta mycket stora förändringstryck kommer en del mindre högskolor ha svårt att möta på egen hand.

Det är alltid svårt och vanskligt att dra allt för långtgående jämförelser med andra länders utveckling. Det finns dock en hel del intressanta paralleller mellan nuvarande utveckling i Sverige och våra nordiska grannländer, inte minst i förhållande till hur det såg ut i Danmark i mitten av 2000-talet. När bollen väl kom i rullning i Danmark gick utvecklingen mycket snabbt och de flesta lärosätena blev indragna i fusionsprocesserna. Det är knappast troligt att förloppet blir lika explosivt i Sverige, men allt fler högskolor börjar på allvar fundera över sin situation och sina valmöjligheter.

Högskolan i Borås är ett välfungerande lärosäte som kan klara sig på egen hand under de kommande åren. Samtidigt kommer förändringstrycket att bli högst påtagligt. För att framgångsrikt kunna möta utmaningarna i rådande högskolelandskap behöver högskolan vara proaktivt och visionärt. Högskolan i Borås är en viktig del av sin region och regionen Västra Götaland är högst beroende av sina högskolor. Högskolan i Borås kan vara en samlande och drivande kraft i hela västra Sverige och skapa ett större lärosäte med potential för att bli ett nytt mångfakultetsuniversitet som står stabilt förankrat på kunskapstriangelns samtliga tre ben.

Avslutningsvis: Det är viktigare än någonsin att det finns ett öppet samtalsklimat mellan regeringen och lärosätena. För att vi framgångsrikt ska kunna navigera i det föränderliga högskolelandskapet krävs en genomtänkt, sammanhållen och hållbar politik för högskolesektorn. Lärosätena måste förstå vilka spelregler som gäller för att kunna sköta sina åtaganden och erbjuda en hållbar verksamhet med hög kvalitet. Många av de utmaningar som landets universitet och högskolor står inför kan endast lösas om lärosätena tillsammans med regeringen arbetar sida vid sida. Regeringen behöver därför i sitt framtida reformarbete ha en nära och öppen dialog med hela högskolesektorn, både med universiteten och med högskolorna. Lärosätena behöver å sin sida ha kunskap och förståelse för de politiska processernas möjligheter och begränsningar.

Utredare

Tim Ekberg

Referenser

- Allians för Sverige. (2006). *Mer kunskap: en modern utbildningspolitik*. Stockholm: Allians för Sverige.
- Andersson, R., & Wilhelmsson, M. (2004). Högskolepolitikens effekter på regionernas patent och produktivitet. *Ekonomisk Debatt*, nr 1.
- Anderson, R., Quigley, J., & Wilhelmsson, M. (2004). "University decentralization as regional policy; The Swedish Experiment", *Journal of Economic Geography* 4, 371-388.
- Beerkens, E., & Derwende, M. (2007). The paradox in international cooperation: Institutionally embedded universities in a global environment. *Higher Education*, 53, 61–79.
- Björklund, J. (2011). *Högskolor bör slås ihop med starka universitet*. DN-debatt 24 oktober 2011.
- Brandell, L. (2011). *Hur alarmerande är de minskande ungdomskullarna?* www.lilahe.com
- Deiaco, E., Broström, A., & Geschwind, L. (2007). *Högskola och region – ett trevande förhållande. Reflektioner över exemplet Västra Götalandsregionen*. Stockholm: SISTER: Arbetsrapport 2007:61.
- Ekberg, T. (2011). *SU+KI+KTH=? En studie om förutsättningar för ett mer systematiserat samarbete mellan universiteten i Stockholm*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Eriksson P. (2010). *Newsmill*, 2010-04-18.
- Geschwind, L., & Melin, G. (2011). *Linnéuniversitetets tillkomst – En studie av fusionsprocessen*. Stockholm: Faugert & Co Utvärdering AB.
- Ingenjörsvetenskapsakademien, IVA (2006). *Framtidens universitet – Syntesrapport*. Stockholm: IVA.
- Krantz, T. (2010). *Newsmill*, 2010-04-13.
- Nilsson, L., & Weibull, L. (2010). Regional utveckling i Västra Götaland – högre utbildning och forskning (red.) *En region blir till*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Riksdagen (1992:1434). *Högskolelagen*. Stockholm: Riksdagen.
- Skodvin, O. J. (1999). Mergers in Higher Education – Success or Failure? *Tertiary Education and Management*, 5, 65–80.
- SOU (2005:48). *Ett utvecklat resurstilldelningssystem för högskolans grundutbildning*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU (2007:81). *Resurser för kvalitet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

- SOU (2007:98). *Karriär för kvalitet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU (2008:104). *Självständiga lärosäten. (Autonomiutredningen U 2007:11)*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Vision Västra Götaland. (2005). *Det goda livet*. www.vgregion.se/vision

Propositioner

- Prop. (2006/07:43). *Frihet att välja – ett ökat inflytande för universitet och högskolor när styrelseledamöter utses*.
- Prop. (2008/09:50). *Ett lyft för forskning och innovation*.
- Prop. (2008/09:97). *Åtgärder för jobb och omställning*.
- Prop. (2008/09:134). *Forskarutbildning med profilering och kvalitet*.
- Prop. (2008/09:154). *Frihet och inflytande – kärnobligatoriets avskaffande*.
- Prop. (2008/09:175). *Gränslös kunskap – högskolan i globaliseringens tid*.
- Prop. (2009/10:1). *Budgetpropositionen för 2010*.
- Prop. (2009/10:89). *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*.
- Prop. (2009/10:139). *Fokus på kunskap – kvaliteten i den högre utbildningen*.
- Prop. (2009/10:149). *En akademi i tiden – ökad frihet för universitet och högskolor*.
- Prop. (2009/10:165). *Konkurrera med kvalitet – studieavgifter för utländska studenter*.
- Prop. (2010/11:1). *Budgetpropositionen för 2011*.
- Prop. (2011/12:1). *Budgetpropositionen för 2012*.

Direktiv

- Kommittédirektiv. (2008:146). *Inrättandet av ett nytt universitet som omfattar verksamheterna vid Växjö universitet och Högskolan i Kalmar*.

Promemoria

- U2011/5414/UH. (2006). *Ett förändrat nomineringsförfarande för vissa ledamöter i styrelser för universitet och högskolor*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Högskolan i Borås

- Dnr. (366-11-101). *Mål och strategier*.
- Dnr. (473-09-60). *Det kompletta professionslärosätet*.
- Dnr. (310-07-69). *Forsknings- och utbildningsstrategi*.
- Dnr. (846-08-71). *Remissvar. Vision Västra Götaland - det goda livet*.

Vikten av ett utbildnings- och forskningssystem som uppmuntrar profilering och excellens betonas allt mer och många pekar på dess betydelse för gynnsam samhällsutveckling och för vital konkurrenskraft. Tillsammans med besvärliga statsfinansiella lägen i många europeiska länder, har detta synsätt lett till krav på förändrad inriktning och organisation av högre utbildning och forskning. Reformen genomförs, verksamhet profileras och nya strukturer i form av sammanslagningar av lärosäten och strategiska allianser sker runt om i världen. Debatten i Sverige om ett nytt högskolelandskap är sålunda en del av en internationell trend.

Trots de internationella och nationella förändringarna, har den debatt som förts på många håll uppfattats som att den inte omedelbart berör det egna lärosätet. Budgetpropositionen för 2012 ändrade på detta. Högskolan i Borås står stark i denna tid av osäkerhet, men vi har ändå gjort bedömningen att det är viktigt att närmare utreda och belysa vilka strategiska vägval högskolan kan ställas inför. Utredaren TIM EKBERG, med ett förflutet på utbildningsdepartementet, anlätades för att göra en förstudie. Uppdraget var dels att beskriva omvärldsförändringar och utbildnings- och forskningspolitikens inriktning och status, dels att sätta in Högskolan i Borås i detta sammanhang. Tim Ekbergs beskrivningar och bedömningar redovisas i denna rapport som är nummer 19 i högskolans serie *Vetenskap för profession*.

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION